

UNIVERZA V LJUBLJANI
ZDRAVSTVENA FAKULTETA
ODDELEK ZA DELOVNO TERAPIJO

ZGODBE Z ULICE – IZKUŠNJE BREZDOMSTVA

**STORIES FROM THE STREET – EXPERIENCES OF
HOMELESSNESS**

Avtorica: Marjetka Povšnar

Mentorica: mag. Cecilija Lebar, univ. dipl. org., viš. del. ter., viš. pred.

Ljubljana, 2012

» Naučila sem se, da ljudje pozabijo, kar rečete, pozabijo, kar naredite, vendar nikoli ne pozabijo, kako se zaradi vas počutijo«.

(Maya Angelou)

ZAHVALA

Vesela sem, da se imam, v zame tako pomembnem delu, kot je diploma, priložnost zahvaliti tistim, ki so mi omogočili, da sem vse te vrstice napisala.

Na prvem mestu so to zagotovo moji starši. Predvsem zato, ker so me vzgajali v duhu, da je znanje edina stvar, ki mi je nihče ne more vzeti. Zato nikoli nisem izgubila volje do vsestranskega učenja in izobraževanja.

Želela bi se najlepše zahvaliti moji mentorici mag. Ceciliji Lebar, za vodstvo pri pisanju diplome, dobrodošle komentarje in pomoč pri konstruktivnem razmišljanju.

Za koristne pripombe in nasvete se zahvaljujem tudi recenzentki.

Hvala vsem dobrim ljudem, ki so mi bili v življenju učitelji, vzorniki in prijatelji.

Diplomsko delo posvečam intervjuvancema. Brez vaju diplomska naloga ne bi bila to, kar je.

IZVLEČEK

Uvod: Brezdomstvo je določeno potovanje, ki nas lahko doleti v zelo različnih življenjskih obdobjih in nam lahko popolnoma spremeni življenje. Tanka linija, lahko loči človeka v »normalnem« življenju, da se znajde na cesti, izgubi dom, postane brezdomec. **Namen:** Glavni namen diplomskega dela je z vidika delovne terapije predstaviti, kako lahko vloga brezdomca zaznamuje posameznikovo okupacijsko identiteto in kako izkušnja brezdomstva spremeni pogled na pomen in doživljanje doma. Uresničevanje navedenega je prikazano deloma v teoretičnem deloma v opisno raziskovalnem delu diplomskega dela. **Metode dela:** Pričujoče diplomsko delo je kvalitativna študija, ki zajema dva brezdomca, uporabnika Dnevnega centra za brezdomce. Cilj raziskave je bil s pomočjo poglobljenega intervjuja, čim bolj celostno raziskati njuno doživljanje, raziskati njuna stališča in predstaviti področja, na katerih bi potrebovala pomoč. **Rezultati:** Analizirana intervjuja predstavljata doživljanje skozi oči brezdomcev, njuno konstrukcijo preteklosti, vrednotenje sedanjosti in oblikovanje načrtov za prihodnost. Iz intervjujev je razvidno tudi, kako brezdomca gradita svojo identiteto in dvigujeta kakovost življenja. **Razprava in sklep:** Študija pomaga razumeti pomembnost vpliva težke preizkušnje na rekonstrukcijo okupacijske identitete in vpliv ter pomen, ki ga ima v takšnih trenutkih dom na posameznika.

Ključne besede: brezdomstvo, dom, okupacijska identiteta, delovna terapija

ABSTRACT

Introduction: Homelessness is a kind of a journey, which can affect one in different stages of life. It can completely change our lives. It is a thin line that separates a person who lives a »normal« life from one who loses his home, finds himself living in the street and becomes homeless. **Intention:** The main purpose of this bachelor's thesis is to present from the aspect of occupational therapy how the role of a homeless person can mark someone's occupational identity and how the experience of homelessness can change one's point of view as regards the meaning of a home. This is shown partly in the theoretical and partly in a descriptive-exploratory section of the bachelor's thesis. **Methods:** This bachelor's thesis is a qualitative study dealing with two homeless people, users of the day centre for the homeless. The aim of the research is to explore their personal experience and their views by means of a thorough interview and present the areas where they need help. **Results:** The analysis of interviews show the experience of the homeless people, their construction of the past, evaluation of the present and their plans for the future. The interviews also show how homeless people build their own identity and improve their quality of life. **Discussion and conclusion:** The study helps to understand the importance of the effect of a difficult experience on the reconstruction of the occupational identity, as well as the importance and the meaning of a home to an individual in such moments.

Key words: homelessness, home, occupational identity, occupational therapy

KAZALO VSEBINE

1 UVOD.....	1
2 TEORETIČNI OKVIR.....	3
2.1 Brezdomstvo.....	3
2.2 Brezdomec.....	6
2.3 Dom.....	10
2.4 Identiteta posameznika in okupacijska identiteta.....	12
2.5 Delovna terapija in okupacijska identiteta.....	14
4.1 Metoda zbiranja podatkov.....	18
4.2 Udeleženci in vzorčenje.....	18
4.3 Potek študije.....	19
4.4 Obdelava in analiza podatkov.....	19
6 RAZPRAVA.....	25
6.1 Doživljanje brezdomstva.....	25
6.2 Sprememba okupacijske identitete kot posledice brezdomstva.....	33
7 SKLEP IN UGOTOVITVE.....	41
9 PRILOGE.....	48
9.1 Izjava o avtorstvu.....	48
9.2 Vabilo in pisna privolitev za sodelovanje v raziskavi.....	49
9.3 Vodilna vprašanja za intervju.....	50

SEZNAM TABEL

Tabela 1: Kategorije brezdomcev po kraju bivanja.....	5
---	---

SEZNAM SHEM

Shema 1: Doživljanje vloge brezdomca	22
Shema 2: Dejavniki spremembe okupacijske identitete kot posledice brezdomstva	23
Shema 3: Pomen kot ga doživljata brezdomca.....	24

1 UVOD

Življenje nam nenehno pripravlja preizkušnje. Želimo, da bi se te preizkušnje končale, a za vsako uspešno prestano preizkušnjo se zgodi nova. V tem hitrem in modernem svetu, ko mislimo, da imamo vsega v izobilju, si včasih kar težko predstavljamo, kakšen žalosten in osamljen občutek mora biti, ko potrebuješ pomoč, mimo tebe pa hodi na stotine ljudi in se dela, da te ne vidi. Le en korak nazaj in že je tu sprememba, ki nas doleti nepričakovano in nam lahko za vedno zaznamuje življenje. Tanka linija loči človeka v »normalnem« življenju, da se znajde na cesti, izgubi dom, postane brezdomec.

Biti brezdomec ali brezdomka pogosto predstavlja ekstremno stopnjo posameznikove socialne izključenosti (Dekleva in Razpotnik, 2005). Svet brezdomstva sem s strahom srečevala na ulici. Z željo, da bi ta strah premagala in spoznala njihove življenjske izkušnje sem se odločila za opravljanje prostovoljnega dela preko nevladne organizacije Vincencijeva zveza dobrote (VZD) v Dnevni centru za brezdomce. Dnevni center za brezdomce obiskujejo zelo ranjeni ljudje, ki nimajo zaupanja v bližnjega in še manj vase. Brezdomci in prostovoljci skupaj obiskujemo dnevni center; eni z namenom, da bi se družili, ker smo bili vedno sami, drugi se tu poskušamo umiriti, ker je bilo morda doma preveč hrupno, tretji zelo izstopamo, saj želimo, da bi nas nekdo opazil. Vse to se dogaja med tednom pri zajtrkih in večerjeh, ko skupaj igramo družabne igre, peremo obleko in skrbimo za osebno higieno, ko čistimo dnevni center, ko gledamo televizijo, pri delavnicah, pri pohodih in še bi lahko naštevala. Dnevni center brezdomcem ne predstavlja le strehe nad glavo, ampak tudi šolo za življenje, vzgojo za red, odnos do lastnine, do drugih in samega sebe. Možnost, da brezdomci začutijo dom in, da se v svojem življenju pomaknejo naprej. Ob vsem tem sem se spraševala, kako se ob vsej tej ranjenosti sploh lahko premakneš naprej in kako ti lahko ta izkušnja zaznamuje identiteto. Izkušnja z brezdomstvom je tako postala tema pričujočega diplomskega dela.

Brezdomstvo je danes v sodobni družbi eden najbolj ekstremnih primerov in oblik siromaštva ter socialne izključenosti. Je eden od pomembnih kazalnikov, kako uspešna je družba v skrbi za ljudi, tudi tistih z njenega obrobja. Dejstvo je, da je brezdomstvo del naše vsakdanjosti, kompleksen problem in življenjska sprememba (Krek, 2010).

Pri populaciji brezdomcev lahko pride do različnih težav v vsakodnevem delovanju in

vključevanju v družbo, pri reševanju katerih lahko pomaga tudi delovni terapevt. Uporaba metod in znanj delovne terapije pri delu z brezdomci je v tujini pogosta praksa. V kvalitativni študiji (Grandisson et al., 2009), ki je bila izvedena v Kanadi, se poudarja učinkovitost vloge delovnega terapevta pri opredeljevanju in izpolnjevanju potreb brezdomcev in pri razvoju delovno terapevtskih storitev v zavetiščih.

Znanstvenih raziskav na temo brezdomstva s področja delovne terapije v slovenskem prostoru ni. V Sloveniji še ni organiziranih nikakršnih možnosti, preko katerih bi bili delovni terapevti aktivni v zavetiščih, saj spada problematika brezdomstva v področje socialnega dela. Naše izkušnje pri delu z brezdomci so pokazale potrebo po delovni terapiji v zavetiščih.

»Biti brezdomec« je boleča izkušnja in nova vloga, ki lahko zaznamuje posameznikovo okupacijsko identiteto. Kielhofner (2002) definira okupacijsko identiteto kot posameznikovo predstavo o tem, kaj in kdo je (vloge, razmerja, vrednote ipd.) in njegove želje ter cilji, da postane nekdo.

»Pobratiti« se in »postati« nekdo pa je ob težki življenjski preizkušnji včasih lahko zelo težak in dolgotrajen proces, saj je za to potrebno najti novo moč, voljo, smisel tako v življenju, kot v vsakodnevnih aktivnostih. Najtežje od vsega pa je dobiti občutek, da zopet verjameš vase, da zmoreš začeti znova, da si vendarle sposoben vztrajati, da ti lahko uspe. Pri dolgotrajnem procesu spreminjanja okupacijske identitete imajo pomembno vlogo tudi delovni terapevti, saj preko vsakodnevnih aktivnosti, ki so namenske in imajo za posameznika pomen, namen in smisel, omogočajo posamezniku, da ponovno začne poznavanje in zavedanje lastnih sposobnosti in interesov, samopodobe in samozavesti ter tako ponovno napreduje v izvajanju različnih aktivnosti in gradnji lastne identitete.

V diplomskem delu želimo predstaviti doživljanje izkušenj brezdomstva z vidika delovne terapije.

2 TEORETIČNI OKVIR

V teoretičnem delu bomo predstavili ključne pojme z vidika različnih avtorjev. Opredelili bomo tudi razliko med pojmi brezdomstvo in brezdomec, identiteto posameznika in okupacijsko identiteto, ter definirali pojem dom. Teoretični okvir predstavlja izhodišče za empirični del tega diplomskega dela.

2.1 Brezdomstvo

Pojem brezdomstvo (angl. homelessness) izvira iz Združenih držav Amerike, kjer se je začel uporabljati v zgodnjih 80. letih prejšnjega stoletja (Dekleva in Razpotnik, 2007). V Sloveniji smo se s problemom brezdomstva začeli soočati predvsem po osamosvojitvi Slovenije. Od takrat pa stalno narašča oziroma ga vedno bolj zaznavamo. Ekonomska kriza, ki smo ji priča v zadnjih mesecih, je problematiko brezdomstva še povečala in na cesti je vse več ljudi. Brezdomstvo je globalen pojav in je prisoten v vseh državah sveta (Krek, 2010).

Problemi v zvezi z brezdomstvom se ne začnejo šele pri njegovem reševanju ali pri iskanju vzrokov zanj, ampak že pri opredeljevanju tega pojava (Dragoš, 1993). Koncept brezdomstva je razmeroma nov, tudi za ljudi, ki jih tako imenujemo. Včasih jih namreč nismo tako imenovali in tudi sami sebe niso. Morda so bili nekoč predvsem berači, morda potepuhi. Zakon in javnost sta jih imenovala klateži. Gre za pojav, ki v družbi velja za nezaželenega in ga torej kot družba želimo reševati, rešiti ali pač zgolj umakniti s polja vidnega (Dekleva in Razpotnik, 2007).

Družba velikih tveganj in hkrati velikih priložnosti, v katerih živimo je družba »zmagovalcev«, ki krojijo družbeni vsakdan in pogoje za bivanje. Njihove prioritete pa so daleč od prioritet brezdomcev (Krek, 2010). Počasi se začnemo zavedati, da je brezdomstvo produkt naše družbe. Takim ljudem velikokrat v življenju ostane le polje zelo omejenih izbir, znotraj katerega se lahko nato »svobodno« odločajo za brezdomstvo. V pogojih zelo omejenega dostopa do virov družbene moči si ljudje iščemo vsak svoje prilagoditve, od katerih je ena tudi brezdomstvo (Dekleva in Razpotnik, 2006).

Pojav brezdomstva lahko razumemo kot ekstremen primer socialne izključenosti in zaporednega ter vzporednega delovanja socialne izključenosti na več nivojih (Dekleva in Razpotnik, 2005). Je ena izmed skrajnih oblik revščine in človeške nemoči (Kosec, 2008). Brezdomstvo pomeni živeti v ekstremni revščini, ko človek ne zmore zadovoljiti niti svojih najnujnejših osnovnih potreb (prehrana, obleka, higiena, počitek, ipd.).

Krek (2010) navaja, da nam kljub številnim ukrepom blaženja socialnih stisk, ki jih uvajajo države zaradi svetovne gospodarske in ekonomske krize, grozi, da se bo socialno stanje prebivalstva poslabšalo, tveganje za brezdomstvo med prebivalstvom pa bistveno povečalo. Edgar (2006, cit. po Dekleva in Razpotnik, 2009) navaja možne dejavnike tveganja, ki vodijo ali pripomorejo k brezdomstvu. Dejavnike deli v štiri skupine:

- *Institucionalni dejavniki:* povezani so z institucionalizacijo in izkušnjami bivanja v rejništvu, zaporu in vojski. Problematičen je predvsem odpust iz institucije, brez zagotovitve varnega prebivališča. Na dejavnike ogroženosti vplivajo tudi obstoječe službe, ki ne ustrezajo potrebam oziroma odsotnost dostopnih služb, mehanizmi razdeljevanja dobrin in odsotnost koordinacije med obstoječimi službami.
- *Medodnosni dejavniki:* povezani so s primarno družino, novo ustvarjeno družino. Med bolj ogrožene spadajo samski ljudje, ljudje, ki doživljajo različne zlorabe in ljudje, ki doživijo razpad odnosov (smrt, ločitev, zapustitev).
- *Individualni dejavniki:* nanašajo se tako na odvisnosti, hendikep, težave v duševnem zdravju in razvoju - kot tudi na zaposlitveni, narodnostni, državljanski, izobraževalni in priseljski položaj, spol, starost. Med bolj ogroženimi so tisti, ki imajo manjši dohodek, slabšo izobrazbo, mladi in starejši, ženske, ljudje s težavami v duševnem zdravju.
- *Strukturni dejavniki:* povezani so s spremenjenim stanovanjskim trgom, na kar pa vpliva vrsta drugih dejavnikov. Dodatni strukturni razlogi so tudi ekonomska recesija, pojava industrije, velike spremembe na trgu dela, povečana mobilnost in vse večje zahteve od delavcev.

Razlogov za brezdomstvo je veliko. Vzroki in okoliščine so vedno kompleksni, saj se običajno med seboj prepleta več dejavnikov, na katere posameznik ne more vplivati. Krek (2010) opozarja, da je stereotipno gledanje družbe na problem brezdomstva, kot na

brezdomce, ki so vidni vsakodnevno na cesti. Evropsko združenje nacionalnih organizacij, ki se ukvarja z brezdomstvom (The European Federation of National Organisations Working with the Homeless – FEANTSA) je opredelilo brezdomce v šest kategorij.

Tabela 1: Kategorije brezdomcev po kraju bivanja (FEANTSA, 2008).

KATEGORIJA BREZDOMCEV	POGOJI ŽIVLJENJA	OPIS STANJA
brezdomci na cesti	težki pogoji za življenje, živijo na javnih mestih, zunaj na prostem	živijo na cesti brez zatočišč in druge pomoči, iščejo si improvizirana zatočišča, zelo težko preživetje iz dneva v dan
brezdomci v zasilnih bivališčih (polivinil, karton itd.) z možnostjo prenočevanja v nočnem centru	zasilna bivališča	ljudje, ki živijo brez stalnega bivališča in se hitro selijo od začasnega do začasnega bivališča, občasno uporabijo zatočišče
brezdomci, ki živijo v objektih, namenjenih brezdomcem	nočni centri, brezdomna zatočišča, začasna bivališča, centri za brezdomce ženske in otroke, centri za začasno namestitev brezdomcev	čas prebivanja je krajši od enega leta. Omogočeno je hranjenje, zagotovljeni so osnovni higienski pogoji. Vstopi socialno skrbstvo, dobi socialne transferje in ugodnosti. Možen je dostop do zdravnika in ustreznega svetovanja
ljudje, ki živijo v institucijah	zdravstvene institucije, zapori	ljudje bivajo v prostorih zaradi bolezni ali obsodbe, po odpustu nekateri ostanejo na cesti, ker nimajo kam iti

brezdomci, ki živijo v začasnih bivališčih	kamperji, neobičajne zgradbe, začasne enote (barake)	ljudje uporabijo te namestitve, ker nimajo drugih. Namestitve sočasne (preproste gradnje) in prehodne
brezdomci, ki živijo v začasnih stanovanjih z družino	običajna časna stanovanja, ki niso namenjena za stalno bivališče brezdomcev (pri sorodnikih, prijateljih itd.)	prostor, ki je sicer namenjen za bivanje, a ni v posesti ali najemu brezdomca. Moral ga bo zapustiti

Realen problem, ki ga predstavlja brezdomstvo, je torej večji. Brezdomci z iztegnjeno roko na cesti so le eden najbolj vidnih pojavnih oblik brezdomstva. Obstajajo tudi druge, bolj skrite oblike (Krek, 2010).

2.2 Brezdomec

V družbi še vedno obstaja stigma o brezdomcih kot o ljudeh, ki se bojujejo z zasvojenostjo in ki se zaradi lenobe potikajo po ulicah. Zasvojenost pa je le zgolj posledica različnih oblik osebnostnih stisk, v kateri se posameznik znajde. Prav tako obstaja napačno družbeno mnenje, da je »biti brezdomec« življenjski stil, kar družba hitro rada enači s pojavom »klošar«. Podobno meni tudi Krek (2010), ko pravi, da je »biti brezdomec« danes v Sloveniji neke vrste sramota, zato le redki priznajo, da so brezdomci.

Brezdomstvo je kompleksen in kumulativen družbeni pojav ter zelo dinamična kategorija. To velja za vse države, ki se srečujejo s problem brezdomstva in ga rešujejo. Natančno število brezdomcev v Sloveniji ni znano. V letu 2010 so na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve ocenili, da se je število brezdomcev gibalo med 1000 in 1500, od tega naj bi jih bilo 600 samo v Ljubljani. To so le tako imenovani »odkriti« oziroma »vidni« brezdomci, stroka pa pozna tudi prikriti brezdomce: deložiranci, najemniki brez najemne pogodbe, gospodinjstva v kratkotrajnih zasilnih nastanitvenih rešitvah, mladi brezposelni, ipd. (Dekleva in sod., 2010).

Brezdomec je stanje, ko je človek brez doma in živi zunaj v vozilu ali začasnem bivališču, ki ni primerno za bivanje človeka (Krek, 2010). Imeti dom pomeni biti sprejet in ljubljen, pomeni imeti možnost za osebno rast in ljubeče odnose. Vsega tega brezdomci nimajo in ne poznajo, zato so na cesti, na robu družbe, kjer obupujejo. Osamljenost, zavrženost, osramočenost, ponižanost in obup jih prisilijo, da na ulici s prosjačenjem, izsiljevanjem in zasvojenostjo iščejo svoje dostojanstvo (Društvo prostovoljcev VZD, 2010).

Prosjačenja in iskanja dostojanstva ne počnejo prostovoljno. V to jih prisilijo življenjske razmere, ki jim lahko naenkrat ali počasi zmanjšujejo možnost normalnega preživetja. Na koncu se jim življenje zreducira na boj za golo preživetje iz dneva v dan. Njihovo življenje se v kratkem času radikalno spremeni. Večina ni pripravljena na brezdomstvo in se v trenutku znajde v veliki življenjski krizi, s katero se še ni nikoli srečala ter ni opremljena z veščinami, ki bi ji olajšale preživetje. Tako se veliko brezdomcev znajde pred velikim problemom, kako preživeti, ker jih tega ni nikoli nihče učil. V takih razmerah se morajo hitro »priučiti« novega načina življenja. Njihove že tako slabe življenjske pogoje še dodatno poslabša nepripravljenost družbe na brezdomstvo. Socialna mreža, ki naj bi jih pri tem varovala, pa izginja (Krek, 2010).

»Klošar, kaj prosiš, pojdi delat!« Smo ta stavek že kdaj izrekli sami ali ga je morda nekdo drug? Kako reagiramo, ko srečamo nekoga, ki nas prosi za nekaj centov? Krek (2010) pravi, da v javnosti lahko opazimo različne odzive na brezdomce. Brezdomci s svojim načinom življenja nemalokrat pridejo v konflikt z okoljem, ki ni prilagojeno njihovem načinu življenja. Pogosto imajo občutek, da jih je družba odpisala in, da v življenju nimajo več možnosti. Velika večina brezdomcev si želi, da bi jih družba sprejela nazaj.

Populacija brezdomcev je zelo raznolika glede na spol, starost, narodnost in duševni status (Grandisson et al., 2009). Med brezdomci najdemo tako posameznike - kot očete ali matere z otroki, celo cele družine, bolnike, ljudi vseh starosti in poklicev. Vsak posameznik ima svoje razloge za to, da je postal brezdomec (Krek, 2010). Navadno so to nepričakovane življenjske spremembe ali določeni dogodki v različnih obdobjih, ki nas vržejo s tira in se jim težko prilagodimo (Musek in Pečjak, 2001). (Dekleva in Razpotnik, 2006) v raziskavi z naslovom Problematika brezdomstva v Ljubljani, ugotavljata naslednje scenarije prehoda v brezdomstvo:

- *Največja skupina brezdomcev* se poda v brezdomsko življenje v obdobju adolescence, v veliki večini tako, da zapustijo svoj dom (ali so iz njega vrženi) po obdobju resnih konfliktov s starši (ali rejniki). Verzija te situacije je tista, ko ima posameznik med bivanjem doma in brezdomstvom še obdobje bivanja v vzgojnem zavodu ali morda na psihiatriji ali enoti za obravnavanje zasvojenosti ali v zaporu. Obdobje bivanja s starši (ali v alternativnih oblikah vzgoje) je za mnoge zaznamovano z nasiljem ali izkoriščanjem/zlorabo. Veliko brezdomcev poroča tudi o mnogih znakih zasvojenosti in težav z duševnim zdravjem pri starših. Konflikt, ki se konča z odhodom od doma torej ni »vzrok«, ampak je praviloma le zadnje dejanje dolgo trajajoče drame, ki sega veliko let nazaj celo ali vse do brezdomčevega zgodnjega otroštva.
- *Druga običajna krizna situacija* je razpad socialne mreže, posebej partnerskega odnosa v obdobju odraslosti (večinoma v poznih 20. in 30. letih). Tudi v takih primerih odhod od doma ni posledica enkratnega konflikta ali krize, temveč dalj časa trajajočega napetega in razpadajočega odnosa, ki se pač v nekem trenutku usodno zaostri. Pri tem spet niso nepomembne osebnostne lastnosti, vzorci vedenja, materialna situacija ter socialna umeščenost obeh partnerjev. Tudi partnerski konflikti so pogosto označeni z nasiljem, zasvojenostmi, duševnimi težavami, revščino, ipd. Vendar pa v veliki večini brezdomci postanejo samo moški.
- *Tretji scenarij prehoda v brezdomstvo* je brez neposredno predhodne krize in pretrganja socialne mreže, ki bi ga lahko označili z (enkratnim) odhodom od staršev ali partnerja. Gre za ljudi, ki so v taki ali drugačni obliki namestitve živeli sami, potem pa jih je »zavil finančni vijak«, kar je lahko spremljalo izguba službe ali drugih virov dohodkov, zadolževanje, rubeži, padanje po lestvici kvalitete prebivališč. K vsemu temu pogosto prispeva tudi zaostrovanje težav z duševnim zdravjem ali zasvojenostjo, oboje pa v kontekstu nedelujočih ali raztrganih (ali nespletenih) socialnih in drugih varovalnih mrež.

Slovenska zakonodaja ni naklonjena brezdomcem, saj so do socialne pomoči upravičeni le tisti, ki imajo stalno prebivališče. Samo tisti, ki imajo stalno prebivališče, lahko uveljavljajo tudi vse oblike socialne pomoči, ki jih država nudi za reševanje socialne

stiske (Krek, 2010). Če pa posameznik nima stalnega prebivališča, se ne more prijaviti na Zavodu za zaposlovanje, ne more dobiti dela, ne more k zdravniku in ne more uveljavljati socialnih pravic. 25. člen Splošne deklaracije človekovih pravic (Amnesty International Slovenije, 2012) pravi, da ima vsak »pravico do takšne življenjske ravni, ki zagotavlja njemu in njegovi družini zdravje in blaginjo, vključno s hrano, obleko, stanovanjem, zdravniško oskrbo in potrebnimi socialnimi storitvami; pravico do varstva v primeru brezposelnosti, bolezni, delovne nezmožnosti, vdovstva ter starosti ali druge nezmožnosti pridobivanja življenjskih sredstev zaradi okoliščin, neodvisnih od njegove volje.«

Ljudje, ki izgubijo stalno prebivališče, ostanejo na cesti. Svoje stalno prebivališče lahko prijavijo na Centru za socialno delo, pri Slovenski Karitas in Rdečemu križu Slovenije. To ni dom, je le operativno začasno bivališče, ki jim omogoči koriščenje socialne pomoči, zdravstvenih uslug in sprejemanje pošte. Na te naslove se prijavljajo predvsem tisti, ki so postali brezdomci in nimajo več stalnega bivališča v obliki stanovanja ali hiše ter nimajo svojcev ali prijateljev, ki bi jim lahko nudili začasno bivališče. Praviloma so to ljudje v zelo veliki ekonomski krizi, ki nimajo več česa izgubiti in je njihovo življenje samo še borba za golo preživetje v izredno težkih vsakodnevnih življenjskih razmerah, največkrat na cesti iz dneva v dan.

Pomanjkanje ustreznih programov za brezdomce predstavlja enega najpomembnejših razlogov za povečanje kriminalitete med brezdomci. Prav tako so brezdomci velik problem za urgentne ambulante, saj porabijo veliko časa za reševanje akutnih poslabšanj. Pogosto je urgentna ambulanta edina možnost za brezdomne ljudi, da pridejo do zdravstvene oskrbe (Krek, 2010).

Življenje na cesti pusti nepovratne posledice. Dlje kot traja takšno stanje, manjša je verjetnost za vrnitev v aktivno življenje. Kdor spi na prostem, si pač težko najde zaposlitev. Kako naj gre sploh na pogovor za delo, če se še umiti ne more? Stik s trgom dela se izgubi. Na voljo je le delo na črno, za mizerno plačilo ali celo zastonj. Zavetišča za brezdomce samo zmanjšujejo škodo, ki se ob tem dela (Kosec, 2008). Namenjena so brezdomnim osebam, ki nimajo lastnega prenočišča ali zaradi drugih socialnih okoliščin ne morejo prespati doma. Zavetišče je zasnovano v obliki vzgoje za osebno higieno in možnost shranjevanja osebnih dokumentov ter aktivno reševanje socialnih težav: urejanje dokumentov, spremljanje na sodišča, iskanje stanovanja, zaposlitve itd. Zavetišče

brezdomcem daje minimalen standard in občutek varnosti, brez katerega ne morejo delovati (Društvo prostovoljcev VZD, 2010). Možnosti, s katerima se brezdomci, ki nimajo možnosti bivanja v zavetišču, vedno srečajo, pa sta zapor ali bolnišnica. Ker je revščina pri nas kriminalizirana, bo tisti, ki je za preživetje prisiljen prositi na cesti, storil prekršek, ki ga pripelje v zapor. Če prekrška ne želi storiti, mora krasti. Kako naj si človek, ki nima ničesar, plačuje prostovoljno zdravstveno zavarovanje? Kako naj tisti, ki nima prostovoljnega zavarovanja, plača zdravnika in zdravila? Položaj posameznika je tako absurden (Kosec, 2008).

Vloga brezdomca lahko doleti vsakega izmed nas v različnih življenjskih situacijah in obdobjih. Slaba vloga pa ima tudi svojo življenjsko zgodbo in ozadje. Koliko časa bo nekdo brezdomec pa je odvisno od vsakega posameznika. Nekateri uspejo to težko obdobje svojega življenja končati v razmeroma kratkem času in se vrniti v »normalno« življenje. Žal pa se večina zgodb ne konča tako srečno. Nekateri kot brezdomci živijo dolga leta in to za njih postane edini način življenja, nekateri pa v kratkem času umrejo.

Brezdomcem lahko pomagamo samo tako, da jim vračamo dostojanstvo in gradimo izgubljeni dom, da jih poskušamo razumeti in jih vzgajati za delo in osebno higieno, jih učiti pristnih medsebojnih odnosov, biti z njimi (Društvo prostovoljcev VZD, 2010). Prej, ko bomo spoznali, da se razvitost družbe kaže v stopnji zaščite najbolj ranljivih skupin prebivalstva, hitreje se bomo pridružili civilizaciji (Kosec, 2008).

2.3 Dom

Človeški prostor je subjektivno centriran. Življenje vsakega posameznika ima svoj center, ki je navadno umeščen v njegov dom. Predstave doma kot centra subjektivnega osebnega sveta so zakoreninjene v njegovem otroštvu. Prve orientacijske točke so vezane na lastno hišo oziroma dom, kjer se otrok nauči, kako vstopiti v svet okoli sebe. Središče že od vsega začetka predstavlja tisto, kar je posamezniku že znano in mu omogoča soočanje z neznanim, ki je včasih lahko zastrašujoče in nevarno. Dom je točka, ki omogoča človeku kot mislečemu subjektu, da osvoji svojo pozicijo v prostoru (Kovačev, 2006).

Pravica do ustreznega bivališča je univerzalna človekova pravica. Opredeljena je v Deklaraciji o človekovih pravicah, kjer je poleg pravice do hrane in obleke, omenjena tudi pravica do ustreznega doma (Kenna, 2008, cit. po Krek, 2010).

Malo je besed, ki bi imele tak čustven naboj, kot ga ima ravno beseda »dom«. Kaj sploh pomeni ta beseda? Čeferin (1999) definira dom kot prostor miru, kjer je človek varen pred vsem nasiljem, dvomi in razcepljenostjo, značilno za sodobno družbo. Bole-Hribovšek (2010) pojmuje dom kot »trdnjavo«, kamor se zatečemo po vseh dejavnostih. Želimo si, da je prijeten, udoben, čist in prilagojen našim željam ter potrebam. Tu se spočijemo od vseh »vlog«, ki jih moramo prevzemati v svetu. Naužijemo se miru in harmonije, lahko si privoščimo tudi malo lenarjenja in igrivosti.

Dom je neko zavetišče. Kaj pa je tisto, kar nam iz tega zavetišča naredi dom? Townsed (1996, cit. po Marušič, 2006) opredeljuje dom kot edinstven prostor, ki zagotavlja posamezniku varnost za realizacijo potreb, za interakcijo z dragim in svobodo za uresničitev »sebe«. Krek (2010) meni, da je dom odločilnega pomena za ohranitev človekovega zdravja, varnosti in stabilnosti. Nudi nam zasebnost, v kateri lahko ohranjamo svoje dostojanstvo, si nabiramo moči, se odpočijemo, zabavamo, ohranjamo socialne mreže in hkrati s predmeti, ki jih imamo radi, ohranjamo spomin na svojo preteklost.

Dom je torej več kot le prostor. Pajk (1999) pravi, da, ko imaš vsega zadosti, greš domov. Dom je neki intimni prostor vsakega posameznika. Dom smo mi in ljudje, ki jih imamo radi. Dom je lahko tudi prostor, od koder izvirajo posameznikove korenine in na katerega ga vežejo spomini iz otroštva. Takrat, ko imamo vsega dovolj, gremo tja, kjer se počutimo zaželeni in sprejeti, kjer navadno biva naša družina, sorodniki, prijatelji, kratka ljudje, s katerimi se dobro razumemo in jim lahko zaupamo, ki nam pomagajo in nas imajo radi. Dom je tam, kjer smo lahko to, kar smo in kjer se dobro počutimo. Če se v domu ne počutimo dobro, bežimo drugam. Dom torej ni samo en in ni nujno, da je to posameznikova rojstna hiša. Dom je lahko povsod, kjer se počutimo doma. Eliade (1958, cit. po Kovačev, 2006) pravi, da dom vedno predstavlja neko vrednoto, ki posameznika osvobodi.

Žakelj (2011) navaja, da je dom vprašanje. Odgovor pa je ustvariti dom! Dom ni hiša, dom so ljudje. Sprašuje se, zakaj je pravi dom tako težko graditi in kaj počnemo narobe, da naši

odnosi ne zaživijo. Ugotavlja, da se ljudje vse preveč pretvarjamo, saj želimo naše slabosti skriti tudi pred našimi bližnjimi. Pravi, da si težko priznamo, da smo leni in da se nam ne da, zato lenobo ovijemo v izgovore. Ko pa se nismo pripravljene srečati s svojimi slabostmi, nas to privede do obtoževanja drugega. Naslednji korak, pravi Žakelj (2011), pa je beg v materialne dobrine in delo. Sledijo posledice, ki so hitro tu: zlorabe, odvisnosti, obup. Ljudje na ulici so le rezultat razpadlih domov. Brezdomstvo, ki ima danes drugačno podobo (pri tem posebej omenja odvisnost od prepovedanih drog), kaže na rano, ki je vedno bolj globlja. Žakelj (2011) opozarja, da se ta rana žal vse prepogosto odpira že pri mladostnikih in otrocih.

Imeti dom vključuje tudi tiste, ki ga nimajo (Moore, 2007). Pojem doma ne more obstajati brez koncepta brezdomstva (Wardaugh, 1999, cit. po Mallett, 2004). Brez brezdomstva se torej sploh ne bi zavedali pravega pomena doma.

2.4 Identiteta posameznika in okupacijska identiteta

Identiteto umeščamo med temeljne koncepte sodobnih družbenih znanosti. O pojmu identitete so pisali že mnogi filozofi in pesniki v preteklih stoletjih in si vedno znova zastavljali vprašanja - kot npr.: »Kdo smo?«, »Kaj smo?«, »V čem je naš smisel?«, »Kam gremo?« ipd. (Kovačev in Zaletel, 2006).

Pojem identiteta posameznika Musek in Pečjak (2001) enačita s samopodobo, ki jo opredeljujeta kot sklop predstav, pojmovanj, vrednotenj in prepričanj, ki jih posameznik oblikuje o samem sebi. Ule (2003) definira posameznikovo identiteto kot povezavo med individualnostjo in družbenim kontekstom, subjektiviranjem in objektiviranjem posameznika skozi zgodovinski in biografski čas. Posameznikova identiteta je torej to, kar nas opredeljuje, kar nam omogoča samoopredeljevanje in prepoznavanje samega sebe (Taap 1980, cit. po Kovačev in Zaletel, 2006). Identiteta se v procesu posameznikovega razvoja stalno spreminja. Biti »nekdo« namreč vključuje konstrukcijo preteklosti, vrednotenje sedanjosti in oblikovanje načrtov za prihodnost. Identiteta se kljub svoji organski podlagi ne more razviti spontano, ampak so za njen razvoj potrebne stalne spodbude sociokulturnega okolja (Kovačev, 1997).

Posameznikova identiteta se oblikuje v različnih družbenih okoljih. Prvo in najpomembnejše okolje pa je njegova družina. Identiteto si oblikujemo in gradimo vse življenje (Musek in Pečjak, 2001).

Okupacijsko identiteto delovna terapija definira kot posameznikovo predstavo o tem, kaj in kdo je (vloge, razmerja, vrednote itd.) in želje ter cilje za prihodnost. Okupacijska identiteta vključuje: občutek o svojih sposobnostih in učinkovitosti za delovanje, kaj je tisto, kar je posamezniku zanimivo in ga zadovoljuje, kdo je v smislu vlog in odnosov z drugimi, pomen vsakdanjih življenjskih rutin, zaznavanje svojega okolja in kaj le-to pričakuje in omogoča posamezniku. Iz tega bi lahko sklepali, da se okupacijska identiteta prične s poznavanjem lastnih kapacitet in interesov iz preteklih izkušenj ter se razširi k oblikovanju prihodnosti, ki si jo želimo (Kielhofner, 2002). Christiansen (1999) okupacijsko identiteto definira skozi tri koncepte. Prvi koncept je »self-subjekt«, ki se nanaša na zavest o našem telesu in na občutek biti sposoben izbirati in začeti akcijo. Drugi koncept je »self-concept« (predstava o sebi) in se nanaša na celoto predstav in pojmov, ki jih naredimo o samem sebi. Tretji koncept je »self-esteem« (samospoštovanje) in se nanaša na našo sposobnost izvesti učinkovito delovanje, kar nas vodi do socialne potrditve in vpliva na našo predstavo o sebi. Christiansen meni, da identiteta ni enaka samozavesti, čeprav je to pomemben pojem, ki je povezan z identiteto.

Na okupacijsko identiteto vplivajo volja, navade, okolje, želje, cilji vrednote in spretnosti izvedbe, ki skupaj usmerjajo in oblikujejo vsakega od nas in naše edinstveno življenje. Izvedba okupacije je naravnana dinamično, kar vpliva na okolje posameznika, ki se nenehno spreminja, prav tako se spreminjajo posameznikove akcije in njegova okupacijska identiteta. S svojim vedenjem ustvarjamo identiteto in spretnosti. Torej, ko smo se vključili v neko novo vedenje, bomo s tem oblikovali našo okupacijsko identiteto. S prakso in treningom pa omogočamo, da naša okupacijska identiteta napreduje (Kielhofner, 2008). Okupacijska identiteta in identiteta posameznika se povezujeta in razhajata v okupacijah, saj je posameznik nosilec in lastnik subjektivnega in objektivnega doživljanja izbire ter vključevanja vanje.

Okupacija je definirana kot proces, preko katerega organiziramo svoje telo in duha ter posledično svoje okupacije. Postanemo torej to, kar delamo (Kielhofner, 2008). Okupacije imajo pomembno vlogo pri oblikovanju in ohranjanju posameznikove identitete, saj

prispevajo pomemben delež k temu, da smo prav določena oseba, individuum (Christiansen, 1999). Okupacije so aktivnosti, ki imajo pomen, namen in smisel za posameznikovo življenje; so centralne za identiteto in vplivajo na to, kako posameznik preživlja čas ter se odloča (AOTA, 2002). Okupacija je katerakoli človekova aktivnost ali naloga, ki je organizirana z namenom, da se izpolni določena funkcija in je ob tem dosežen tudi cilj (Kielhofner, 2008). Kielhofner je človekovo okupacijo razdelil na delo, igro, prosti čas ter dnevne aktivnosti v določenem časovnem, fizičnem in sociokulturnem kontekstu. Preko okupacij ima posameznik možnost izraziti svoj jaz in graditi lastno identiteto (Christiansen, 1999).

Pomen okupacijske identitete izhaja iz prepričanja, da smo naredili neko stvar prav in da so bila naša dejanja v danih okoliščinah upravičena. Želimo se dobro počutiti in želimo verjeti, da smo vredni pozornosti in naklonjenosti drugih ljudi. Takrat je bila to smiselna aktivnost. Če so neki dogodki smiselni, imajo za nas nek pomen, ker smo se na njih čustveno odzvali. Ti dogodki oblikujejo in vplivajo na naše vedenje in razmišljanje o življenju. Ko ljudje verjamejo, da nimajo identitete, ali da je bila njihova identiteta zlorabljen, lahko postane njihovo življenje brez pomena (Christiansen, 1999).

2.5 Delovna terapija in okupacijska identiteta

Delovni terapevt je odgovoren za ocenjevanje izvedbe okupacije uporabnika, načrtovanje intervencij, ki zagotavljajo posamezniku možnost za individualen uspeh, za krepitev potrebnih spretnosti, za povečanje občutka lastne kontrole, za ponovno vzpostavitev ravnotežja v izvedbi aktivnosti. Znotraj teh vlog delovni terapevt spremlja izvedbo okupacije in daje uporabniku povratno informacijo, vezano na njegovo izvedbo aktivnosti. Delovni terapevt lahko predstavlja uporabniku vzornika, svetovalca, nadzornika, trenerja spretnosti, načrtovalca okolja, so-reševalca problemov ipd. (Bruce and Borg, 1993).

Stroka delovne terapije okupacijo razume kot sredstvo in cilj. Proces v delovni terapiji lahko vključuje tako terapevtsko uporabo okupacije kot »sredstva« za doseg izboljšanja izvedbe. Okupacija pa je lahko tudi »cilj« procesa obravnave v delovni terapiji (Marušič, 2006).

Uporabnik je produkt svoje lastne moči. To načelo pomeni, da je gradnja identitete v delovni terapiji del zdravljenja. Terapija postane gradnja identitete, ko delovni terapevt zagotovi okolje, ki pomaga osebi, da raziskuje svoje lastne možnosti in si prizadeva dosegati uspehe pri nalogah, ki so ključnega pomena za identiteto. V času prilagoditve na bolezen ali invalidnost je za identiteto pomembno, da se ustvarja občutek povezanosti. Ko ljudje doživijo izgubo in spremembo, tedaj je proces povezanosti in kontinuitete moten (Christiansen, 1999).

V študiji Grandisson in sod. (2009) omenjajo pomembno vlogo delovne terapije pri delu z brezdomci in pri tem posebej navajajo: trening specifičnih spretnosti, neodvisni trening življenjskih spretnosti, upravljanje z denarjem in prihranki, tehnika reševanja problemov in prevzemanja odgovornosti, trening socialnih veščin, obvladovanje jeze, razvijanje samozavesti in motivacije, skupinsko delo.

V brezdomstvu so torej izzivi in priložnosti za delovno terapijo, da kot posebna in edinstvena stroka, ponudi posamezniku možnost, da preko omenjenih intervencij ohranja oziroma ponovno pridobi in krepi lastno identiteto.

3 NAMEN DIPLOMSKEGA DELA

Predmet raziskovanja znotraj diplomskega dela so izkušnje brezdomstva. Glavni raziskovalni namen je bil s pomočjo kvalitativne metodologije pridobiti poglobljen vpogled v življenjske zgodbe posameznih brezdomcev ter z njihovo pomočjo predstaviti, kako jim je vloga brezdomca zaznamovala njihovo okupacijsko identiteto. Zanimalo nas je tudi, kako si predstavljajo dom in kaj jim le-ta pomeni.

S poglobljenim intervjujem smo ugotovili njihovo konstrukcijo preteklosti, vrednotenje sedanjosti in oblikovanje načrtov za prihodnost.

V empiričnem delu diplomskega dela nas je zanimalo predvsem:

- Kako je vloga brezdomca zaznamovala njihovo okupacijsko identiteto?
- Kaj jim pomeni dom in kako si ga predstavljajo?

Rezultati študije bi lahko pomembno prispevali k spodbujanju delovanja delovne terapije v zavetiščih, saj bi lahko tako skupaj z brezdomci iskali rešitve, ki bi jim lahko olajšale in izboljšale kvaliteto življenja.

4 METODE DE LA

V raziskavi je bila uporabljena kvalitativna metoda raziskovalnega dela. Kvalitativno metodo Mesec (1998) definira kot skupni pojem za zelo različne teoretične, metodološke in metodične pristope k družbeni resničnosti. Kumar (1999) definira kvalitativni pristop kot način raziskovanja, ki se uporablja predvsem za odkrivanje poglobljenih informacij in ugotavljanje, kaj je v »glavi« intervjuvanca. Odkrivajo se motivacije, občutja, vrednote, stališča in zaznave.

Pojem kvalitativna raziskava označuje predvsem raziskavo, pri kateri sestavljajo temeljno izkustveno gradivo, zbrano v raziskovalnem procesu, besedni opisi ali pripovedi in v kateri je to gradivo tudi obdelano in analizirano besedno, brez uporabe merskih postopkov, ki dajo števila ter brez operacij nad števili. Gre za induktiven, konstruktivističen in interpretativen raziskovalni pristop (Mesec, 1998). Glavni poudarek je videti svet skozi oči proučevanih oseb, opisovanje in upoštevanje njihovega konteksta (Bryman 2004, cit. po Vogrinc, 2008). Podatki zbrani s kvalitativno metodo omogočajo, da zvmemo več o stvareh, ki jih neposredno ne moremo opazovati ali meriti. Občutki, razmišljanja, nameni in obnašanja, ki so se zgodili v preteklosti, so primeri, ki jih lahko zajamemo samo s kvalitativnimi metodami zbiranja podatkov (Kumar, 1999). Ugotovitve teh raziskav naj bi kazale na rešitve problemov (Mesec, 1998). Rezultati kvalitativne raziskave so torej neposredno prenosljivi v prakso, torej tam, kjer smo raziskovali (Cencič, 2002).

Mesec (1998) navaja, da je kvalitativno raziskovanje pogosto podcenjevano. Kritika izhaja predvsem iz primerjave kvalitativnega in kvantitativnega raziskovanja in se nanaša predvsem na tiste značilnosti, ki so tipične za omenjeno raziskovanje (Vogrinc, 2008). Le s kvalitativnimi metodami pa lahko prisluhnemo ljudem, ki jih raziskujemo. Tu ne raziskujemo samo tega, kar zanima nas, ampak, kar je pomembno za raziskovance in njihov vidik razumevanja položaja (Mesec, 1998). Damo jim torej možnost, da so slišani.

»Biti slišan« v delovni terapiji pomeni imeti besedo, biti upoštevan in pomeni imeti moč. Ljudje, ki so »drugačni« od večine imajo »manj« moči. Ker v delovni terapiji izhajamo iz posameznika, je naša naloga, da kot delovni terapevti posameznika najprej slišimo in šele nato ugotovimo, katera področja in dejavnosti pri posamezniku trpijo in kako mu lahko

pomagamo, da bo to dejavnost izvajal čim bolj funkcionalno, uspešno in neodvisno. Motiv za izbiro kvalitativnega načina raziskovanja je bila želja po odkritju »globine« informacij. Želeli smo zajeti določene vidike posameznikovega življenja, povezanega z doživljanjem izkušnje brezdomstva in pomenom doma. Prevzeli smo vlogo proučevanih oseb z željo, da bi videli situacijo tako, kot jo vidijo oni.

4.1 Metoda zbiranja podatkov

Kot metodo zbiranja podatkov smo uporabili delno strukturiran, poglobljen intervju. To je tehnika zbiranja podatkov s pogovorno komunikacijo. Je pogovor med dvema osebama, od katerih ena (spraševalec) sprašuje, postavlja vprašanja, druga (vpraševanec) pa nanje odgovarja (Sagadin, 1995). Raziskovalec z intervjujem ugotavlja, kaj ljudje mislijo o proučevani temi in spoznava njihova čustva, misli, namere, pomene, ki jih pripisujejo posameznim dogodkom in stvarim ter, dogodke, ki so se zgodili v preteklosti (Vogrinc, 2008). Za to obliko spraševanja smo se odločili, ker moramo v delovni terapiji odprto govoriti z ljudmi in začutiti njihovo doživljanje problema, potrebe, želje in strahove, povezane s posameznikovo preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo. Vnaprej smo si pripravili vodilo za intervju (Priloga: 3), ki smo ga oblikovali na podlagi študije literature.

V intervju smo vključili naslednje teme:

- doživljanje brezdomstva,
- doživljanje in pomen doma,
- dejavniki spremembe okupacijske identitete kot posledice brezdomstva.

4.2 Udeleženci in vzorčenje

Intervjuvali smo dva brezdomca, ki ju zaradi varstva osebnih podatkov ne bomo poimenovali. Eden od njiju je uporabnik nastanitvene podpore in delovne rehabilitacije v Dnevnom centru za brezdomce v Ljubljani, drugi uporabnik je vključen v nadaljevalni program delovne rehabilitacije na Mirenskem Gradu. Pogoji za vključitev v študijo so bili:

- vključenost v dnevni center za brezdomce,
- pripravljenost za sodelovanje v raziskavi,

- sposobnost razumevanja vprašanj ter samostojnega besednega sporočanja.

Oba intervjuvanca smo predhodno že poznali, saj smo se z njimi prostovoljno tedensko srečevali v okviru dopoldanske delovne rehabilitacije v Dnevnom centru. Pisne privolitve za odobritev raziskave s strani vodje dnevnega centra nismo potrebovali. Udeležencema smo najprej razložili namen in potek naše raziskave ter ju prosili za sodelovanje. Na podlagi teh informacij sta se lahko odločila, ali bosta v raziskavi sodelovala ali ne. Glede na njun pozitiven odgovor smo se domenili za srečanje. Kraj in čas sta intervjuvanca predlagala sama. Na srečanju smo jima še enkrat razložili namen in potek raziskave ter ju prosili za dovoljenje za snemanje, v kar sta oba privolila. Intervjuvanca smo predhodno seznanili, da bo pridobljeno gradivo služilo zgolj in samo za potrebe raziskave. Zagotovili smo jima zaupnost. Od obeh udeležencev smo pridobili tudi pisno soglasje za sodelovanje v raziskavi.

4.3 Potek študije

Intervjuja sta potekala v obliki neposrednega pogovora (iz oči v oči). Prvi intervju je bil posnet v mesecu decembru 2011, drugi pa v mesecu marcu 2012. Intervjuja sta v povprečju trajala 35 minut in bila posneta na diktafon. Vprašanja so bila po sklopih prilagojena temam, ki so nas zanimale. Znotraj vprašalnika smo vprašanja prilagajali glede na potek pogovora, življenjsko zgodbo intervjuvanca ter ostale okoliščine, ki so vplivale na potek pogovora. Oba intervjuja sta bila izvedena v skupinski sobi v dnevnem centru. Pri tem smo upoštevali želje intervjuvanih (intimnost, varnost, domačnost in zaupnost prostora). Da bi zagotovili čim varnejše okolje, smo bili pozorni, da ni bilo prisotnih motečih dejavnikov in najrazličnejših vdorov drugih posameznikov. Oba intervjuja sta potekala v slovenskem jeziku in na podlagi istega vodila (Priloga 3).

4.4 Obdelava in analiza podatkov

Intervjuja sta bila posneta z diktafonom. Sledil je njihov dobesedni prepis. Obdržali smo izviren jezik intervjuja. Analiza podatkov je potekala po metodi kvalitativne analize. Kvalitativna analiza teksta je proces odločanja o podatkih na osnovi njihovih sestavin, pri čemer želimo odkriti značilne elemente, strukture, obrazce, pravilnosti itd. Vključuje opis

podatkov in konteksta, njihovo analizo ali klasifikacijo (razčlemba) in povezovanje (Dey 1998, cit. po Cencič, 2002).

Analizo smo izvedli po naslednjem postopku:

- **Urejanje gradiva:** Najprej smo posnetek vsakega intervjuja v celoti poslušali in nato izvedli njun dobesedni prepis (transkripcijo).
- **Izbor relevantnih delov besedila in določitev enot kodiranja:** Ko temeljno empirično gradivo prepisemo in uredimo, začnemo razgradnjo oziroma razčlenjevanje besedila na sestavne dele. Enota kodiranja je torej del besedila, za katerega raziskovalec presodi, da vsebuje za raziskavo pomembne informacije. Ta del v nadaljevanju analizira (Vogrinc, 2008). Iz izpisanega intervjuja smo najprej izločili in označili dele pogovora, ki so se nam zdeli pomembni in jih izpisali.
- **Kodiranje:** Odprto kodiranje je zelo natančno in obsežno kodiranje, katerega namen je, da skoraj vsaki vrstici besedila pripišemo ustrezno kodo (Charmaz, 2006 cit. po Vogrinc 2006). Odprto kodiranje poteka v slogu »deževanja idej«. Pomembno je, da zapišemo vse kode, na katere pomislimo ob določenem besedilu (Mesec, 1998). Za vsakega sogovornika smo oblikovali tabelo, kamor smo vnesli izbrane izjave. Vsaki izjavi smo pripisali vsebinsko odgovarjajoče pojme (kode).
- **Izbor in definiranje relevantnih pojmov in oblikovanje kategorij:** Posamezne kode primerjamo med seboj. Kode, ki se nanašajo na podobne pojave, združimo v kategorije, ki jih poimenujemo. Kategorijo oblikujemo tako, da abstrahiramo skupno značilnost več različnih opisov in da opredelimo povezave med posameznimi kodami (Flick, 1998, cit. po Vogrinc, 2008). Posamezne izjave, ki so sovpadale glede na vsebinske sklope smo združili v kategorije glede na že prej določene teme in podteme.
- **Definiranje kategorij:** Izmed velikega števila kod in kategorij je potrebno izbrati tiste, ki so videti relevantne glede na cilje raziskave in jih definirati tako, da se jim določi pomen. Tako definirane kategorije primerjamo med seboj in jih povežemo tako, da jih razporedimo v domnevne odnose (Vogrinc, 2008). Uredili smo kategorije.
- **Oblikovanje končne teoretične formulacije:** Na podlagi urejenih kategorij smo oblikovali model.

5 REZULTATI

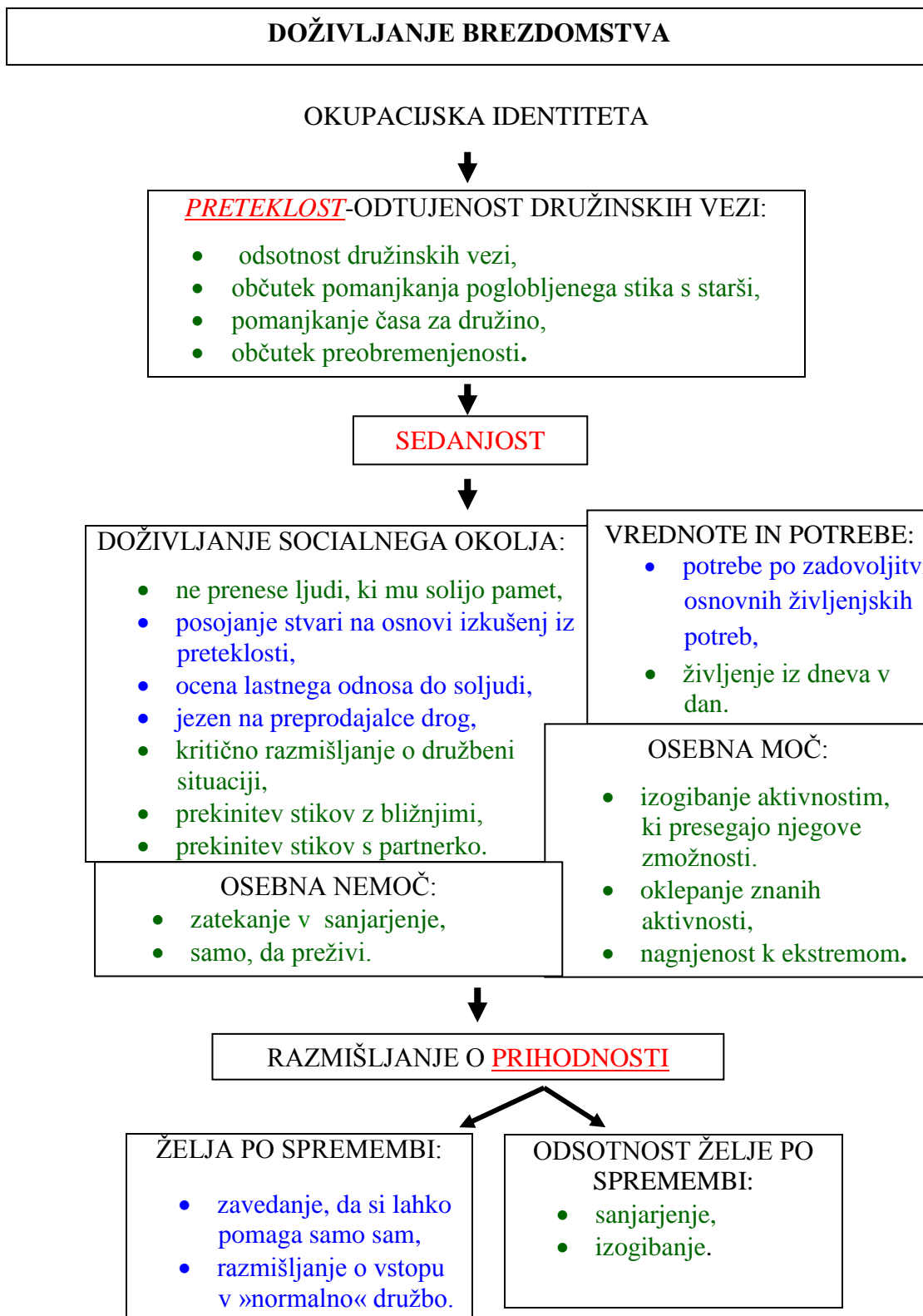
Vsak intervju je zgodba zase, kot je človeško življenje le lahko. Intervjuja pripovedujeta bolečo izpoved dveh brezdomcev. Iskreno pripovedujeta o domu, o ljudeh, ki sta jih srečevala na svoji življenjski poti, o ljubeznih, ki sta jih našla in nato izgubila, o radostih življenja in žalosti ter o stvareh, ki so večne. To omogoča povsem drugačno perspektivo raziskovanja in razumevanja sedanjega sveta. Edina njuna stalnica je upanje na boljšo prihodnost. Enako kot vsak izmed nas, tudi onadva ne moreta ustaviti in zavrteti časa nazaj, čeprav si to oba želita.

Zgodbi, ki sta bili povedani, sta tudi v meni dobivali posebno mesto. Začela sem se spraševati, kako to, da sta začela drugače razmišljati in da sta se spremenila. Doživela sta nekaj, kar jima je vzelo voljo in vrednote. Lahko, da sta sama kriva za svojo situacijo. Ali morda vemo, kako bi mi odreagirali, če bi bili v podobni situaciji? Ali lahko rečemo, da se nam kaj takega ne more zgoditi?

Skozi analizo intervjujev smo dobili tri glavne teme:

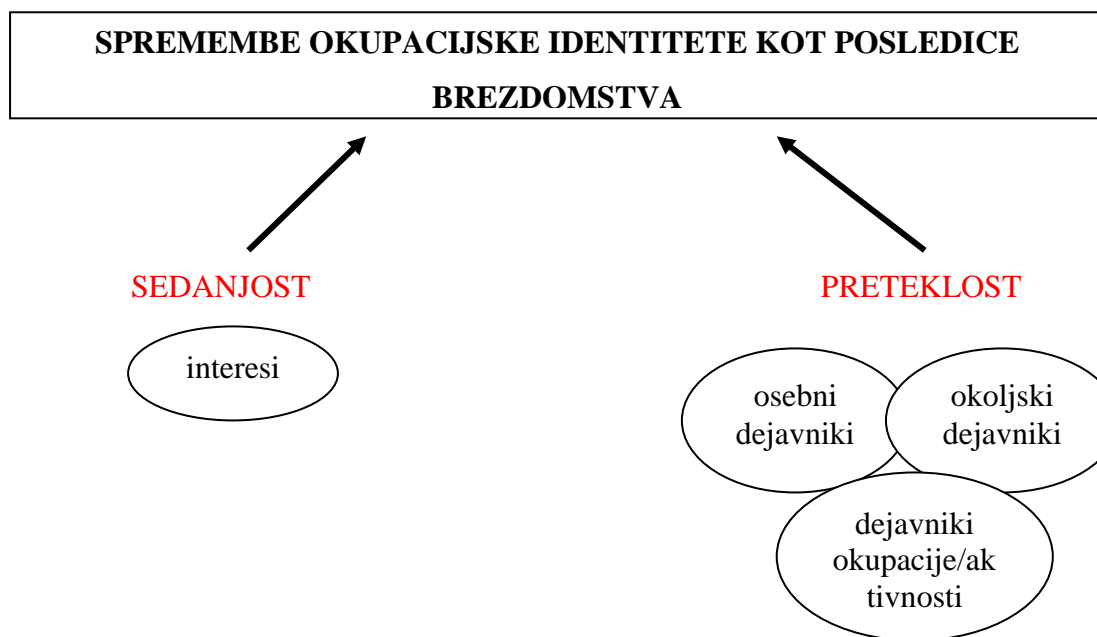
- okupacijska identiteta,
- dom,
- vir moči.

Rezultati raziskave so prikazani v shemah 1, 2 in 3.

Shema 1: Doživljanje vloge brezdomca

- aktivni pristop,
- pasivni pristop.

Shema 2: Dejavniki spremembe okupacijske identitete kot posledice brezdomstva

POMEN DOMA	POMEN DNEVNEGA CENTRA
<p><u>Preteklost:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • kot kraj za spanje in garanje, • odtujenost v odnosih z domačimi. 	<div style="border: 1px solid black; border-radius: 15px; padding: 10px;"> <ul style="list-style-type: none"> • kot kraj za spanje, • kot dom, • možnost, • prostor za druženje, • kritika dnevnega centra. </div>
<p><u>Sedanost:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • odsotnost predstave, • kot zavetje, • kot prostor umik/pobeg, • kot rojstni kraj. 	

Shema 3: Pomen, kot ga doživljata brezdomca

- pozitivno vrednotenje,
- negativno vrednotenje.

6 RAZPRAVA

V razpravi so predstavljeni in komentirani rezultati dveh intervjujev, ki so utemeljeni z domačo in tujo literaturo ter izbranimi primeri citatov iz intervjujev.

6.1 Doživljanje brezdomstva

Brezdomstvo je cesta, ki je trda in hladna ne glede na letni čas. Je karton, radiator in ne spanje. Žalost in razjeda, obžalovanje in obup. So majhni trenutki sreče v objemu neskončnega začaranega kroga, ki boli in ne odneha. Svoboda in kletka hkrati. Travniki zabave in trepetanje sebe. Sladko spanje in vedno krutejša realnost. Upor in zanikanje, a tudi izbira (Rogač, 2006). Izbira in odločitev za sedanost in/ali prihodnost.

Kakšne odločitve bo posameznik sprejemal v življenju, pa je v veliki meri odvisno od njegove okupacijske identitete, ki jo Kielhofner (2008) definira kot oblikovanje, doživljanje in iskanje samega sebe. Predstavlja sklop posameznikovih zbranih življenjskih izkušenj, na podlagi katerih nam postane jasno, kaj je nekdo bil v preteklosti, kako vrednoti sedanost in kako načrtuje prihodnost.

Vsak od brezdomcev je poseben človek in ima svojo življenjsko zgodbo ter okoliščine, ki so ga pripeljali do brezdomstva (Dekleva in sod., 2006). Večina od njih je že na začetku brezdomstva v slabi fizični in psihični kondiciji zaradi različnih razlogov ter stanj iz preteklosti, katerim lahko sledi brezdomstvo (Krek, 2010).

Pomemben dogodek iz preteklosti, ki lahko zaznamuje posameznikovo okupacijsko identiteto so lahko njegove osebne ali družinske krize. Tomori (1994) navaja, da lahko človek ravno v družini doživi največja veselja in najbolj boleča razočaranja. Tudi sogovornika imata na svojo preteklost negativen pogled, zaznamovan z odtujenostjo družinskih vezi. Eden od njiju to odtujenost doživlja kot občutek pomanjkanja poglobljenega stika s starši: *»Moji prijatli, so na primer šli več skupaj kam s starši na kakšna potovanj. Js praktično nisem mel cajta, ne. Je bil cajt v nedeljo, ka se ni smelo*

delat ne.« Neravnotežje med delom in družino lahko vodi v pomanjkanje časa za lastno družino, zaradi česar se družinski odnosi lahko hitro odtujijo. Drugi sogovornik odtujenost izraža z občutkom preobremenjenosti: *»Je bla kmetija, sm delu, ne, cele dneve. Se prau iz šole pršou delat, iz službe pršu delat... do enajstih večer, enih zutrej... pol sm šou pa spat, ob štirh ustau pa u službo šou.*« Očitno je, da je družina v preteklosti pri sogovornikih na več načinov vplivala na njuno okupacijsko identiteto. Družina jima nikoli ni predstavljala opore, pač pa vir zlorab, izkoriščanja in večnega nemira. Tomori (1994) navaja, da je družina lahko marsikomu vir moči, nekoga drugega pa izčrpava bolj kot vsa druga področja življenja. V družini je človek lahko deležen najbolj nežne skrbi in nege, a tudi najbolj trdnih zahtev. Od nje dobi dragocena darila in v njej doživi najhujše izgube.

Tudi medsebojna bližina družinskih članov ima lahko velik pomen za posameznika. Deluje kot sidro. Eden od brezdomcev čas, ki naj bi ga preživel s svojimi, opiše: *»Sm bil bol malo z njimi.*« Ustrezna bližina v družini odpira motive za naprej in daje človeku občutek varnosti in zaupanja vase. Brez izkušenj bližine in sprejetosti človek kasneje težko gradi na trajnih in pomembnih čustvenih odnosih, ne zna biti zvest sebi, drugemu človeku, ideji, prepričanju (Tomori, 1994).

Brezdomstvo je torej določeno stanje v življenju, ki lahko prizadene človeka v zelo različnih življenjskih obdobjih, skoraj nujno pa je zanj značilno to, da se človeku pretrgajo socialne mreže, kar pomeni, da se znajde v konfliktih s svojo družino in bližnjimi, ki bi mu lahko pomagali, ali pa se znajde v še drugačnih okoliščinah, kjer mu zmanjka sredstev, da bi lahko obdržal, ali pa si sploh našel svoj dom in ga vzdrževal. Razlogi za to so zelo različni in nastopajo v različnih kombinacijah (Dekleva in sod., 2006). Njihovo edino življenje postane boj za preživetje. Življenjska pravila jim narekuje ulica, ki pa je lahko zahrbtna in neizprosna. Ko se posameznik sooči s stanjem oziroma, ko postane brezdomec, skladno s tem preoblikuje in prilagodi tudi svoje življenje. Drugače začne doživljati tudi sebe in svoje okolje.

Kielhofer (2008) definira okolje kot fizične, socialne, kulturne, ekonomske in politične lastnosti posameznikovega konteksta, ki imajo pomemben vpliv na posameznikovo motivacijo, organizacijo in izvedbo okupacije. Okolje vključuje naslednje dimenzije: ljudi in predmete, ki jih ljudje uporabljajo pri svojem delovanju, prostore, v katerih ljudje delujejo, oblike okupacije ali naloge, ki so na voljo, pričakovanja in/ali zahteve okolja,

socialne skupine posameznika (družina, prijatelji, sosedi itd.), vpliv kulturnih, fizičnih in socialnih aspektov okolja, politični in ekonomski kontekst, ki pomembno vpliva na izbiro stvari in sredstev za okupacijo.

Okolje posameznika neprestano izziva in ga sili v interakcijo. Eden od izzivov se nanaša na pritiske iz okolja, katerim je posameznik nenehno izpostavljen. Pritiski iz okolja lahko vplivajo na vedenje osebe in na sposobnost prilagajanja, na spretnosti, navade, interese in voljo posameznika (Bruce and Borg, 1993). Tudi brezdomca, s katerima smo opravili intervju, sta klonila pod prevelikimi pritiski okolja v preteklosti in tako v zameno za preživetje in željo po svobodi v sedanosti bila prisiljena spremeniti in prilagoditi tipične vzorce vsakodnevnega življenja in svoje fizično, kulturno ter socialno okolje. Enemu od sogovornikov je bila prekinitev stikov s partnerko povod za drugačno doživljanje socialnega okolja: *»Par descev je blo skp, pol se je pa mau skrhal, pol je pa še neki hodila, sm reku je pa brez veze, sva pa prekinla.«* Stikov z ožjimi družinskimi člani že dlje časa sploh nima: *»Nimam stikov, vse prekinu.«* Brezdomca sta izražala v svojem bistvu zelo osamljeni osebi, saj praktično nimata nikogar s katerim bi lahko delila svoje najgloblje občutke radosti in skrbi. Občutke, ki jih lahko deliš le z nekom, ki ti je blizu. Tovarištvo, pripadnost in humanost tako iščeta in razvijata v odnosu do ostalih brezdomcev, ki jima predstavljajo »nadomestno« ožje socialno okolje, pri čemer eden od sogovornikov pove, da se mu zdi vpljudnost pomemben element v odnosu, na katerem temelji njegova kasnejša humanost. O svojem odnosu do ostalih brezdomcev razmišlja takole: *»Ka pa vem. Ma če je neki usiljiv pa pijan pa nekej hoče na silo, mu ne dam. Če je pa kak tko kak me fajn vpraša, vljudno za kak cigaret al za kak evro, mu dam, mu pomagam.«* V odnosu do ostalih ljudi je pripravljen na kompromise, ne želi biti izkoriščen, ne popušča in ne želi, da mu drugi »solijo pamet«: *»Rad pomagam, pa sodelujem, pa sem zmerom pripravljen se pogovort, kdo pač hoče poslušat, kdo pa noče pa če mu js rečem, ka je tako, pa on reče ne, tistega pa pač pustim, ignoriram, se z njim nočem več naprej pogovarjat. Ne pustim se ka bi me nekdo iskoriščeval. Ne popuščam.«* Nezadovoljstvo in jezo izraža nad preprodajalci drog: *»Prvo ka bi, bi vse droge ukinu, pa tiste, ki so preprodajalci bi ne zaprl, kar fental, če bi. Odvisnežem, kiri so odvisni, bi pa pomagal izvleč iz tega.«* Z občutkom zaskrbljenosti kritično razmišlja o današnji družbeni situaciji: *»Tut delaš pa ti ne plačajo, pa vse je u enem riziku.«* Podobno, kot ugotavlja eden od sogovornikov, navaja tudi Hewitt (1994, cit. po Taylor, 2008), ko pravi, da se družbena identiteta posameznika začne z njegovo

identifikacijo z drugimi, lokacijo osebe v socialnem življenju, izkušnje, odnosi z drugimi, kaj posameznik počne in kako se predstavi, mreža odnosov, ki obkrožajo posameznika.

Neprestano hrepenimo po lastni svobodi. Svoboda ne predstavlja zgolj razkošja, včasih je želja po svobodi lahko nuja, lahko je samo pobeg, ali upanje najti nekaj boljšega, drugačnega, ki pa ima lahko tudi svojo ceno. Podobno sta o neke vrste »osvoboditvi« razmišljala tudi brezdomca, ko sta klonila pod pritiski okolja in iskala izvir novega upanja, ki ju bo osvobodil bremen preteklosti. Zato sta naredila najbolj ne/logično stvar, zapustila sta vse, kar sta imela. S tem, ko sta postala brezdomca, sta hotela zaživeti boljše in lepše, bolj svobodno življenje, ob tem pa nista pomislila na ceno in posledice, ki jih taka svoboda prinaša. Delovni terapevt mora pri delu z brezdomci in njihovi »osvoboditvi« najprej prepoznati njihovo pričakovano vedenje. Potrebno je, da pozna njegovo družinsko okolje, zahteve njegovega fizičnega, psihosocialnega, ekonomskega in kulturnega okolja.

V krizni situaciji posameznika je pri njegovi sanaciji odločilnega pomena tudi sprememba potreb in vrednot. Musek (1993) pravi, da vsi ljudje cenimo in vrednotimo različne stvari (predmete, dejavnosti, osebe, resnico, zdravje itd.) Različni pojavi imajo za nas različno vrednost, privlačnost, so bolj ali manj zaželeni. Pojmom, ki se nanašajo na stvari in kategorije, ki jih visoko vrednotimo in h katerim si prizadevamo, pravimo vrednote. Vrednote vplivajo na to, kako se ljudje odločajo za akcije in kako ocenjujejo pojave. Vrednote usmerjajo naše interese in naše vedenje kot življenjska vodila, torej nam predstavljajo posebno vrsto motivacijskih ciljev. Ljudje na osnovi vrednot usmerjamo svoje obnašanje in oblikujemo prioritete za različne objekte.

Na področju vrednot se je pokazalo, da sta brezdomca skladno s spremembo fizičnega, socialnega in kulturnega okolja preoblikovala in prilagodila tudi svoje vrednote in potrebe. Enemu od sogovornikov poseben pomen in zadovoljstvo predstavlja življenje iz dneva v dan: *»Pa, men je tko dobro. Z dneva v dan, skromno, ka men je glavno, ka nisem lačen pa žejen, pa da mam tis tka js rabim. Osnovno.«* Motivacijski cilj vidi v potrebi po zadovoljitvi osnovnih življenjskih potreb: *»Js zdej nekaj nekih velkih ciljev nemam da bi, meni v bistvu važno da js mam za preživet pa kje bivati.«* Visoki cilji in ideali mu ne pomenijo veliko. Za ceno preživetja se jim odpoveduje: *»Nisem tist ka bi dej lahko ka morem met marcedeza, pa ne vem vilo pa men je dost ka mam za sebe pa za mojo, moje potrebe, nisem materialist, ne rabim tega.«* Potreba po miru je lahko ena največjih vrednot kar si jih lahko človek zaželi zase. Podobno razmišlja tudi eden od intervjuvanih, ko pravi:

»*Js si sam želim ka mam mir.*« Tudi delo je temeljnega pomena za človekovo osebnost in za njegovo vključitev v družbo. Eden od sogovornikov opisuje delo kot pomembno vrednoto takole: »*Ka pa vem, tko sem navajen. Js, če mam delo, pol vem, da bom tut dobu denar in js si za denar lahk plačam stanovanje.*«

V vrednotah se zrcali vse, kar človeku resnično nekaj pomeni, nazadnje seveda tisto, kar mu je najbolj vredno, dragoceno in sveto. Vrednote so pomemben del človekove motivacije in vse človekove osebnosti. Vrednote imajo same osebnostni značaj, v njih se stekajo sestavine človekovega spoznavnega, čustvenega in motivnega delovanja. Odstopanje od zaželenega in idealnega pomeni nedvomno spodbudo. Slej ko prej pa moramo ugotoviti, da ima človek vrednostno komponento v sebi, je del njegove narave. Ne samo to, iz nje črpa svoj smisel posebni, za človeka značilni način bivanja in življenja (Musek, 1993). Eden izmed brezdomcev opisuje potrebo po umiku kot pomembno vrednoto in sprostitev. Iz nje črpa svoj smisel: »*Mislm tko, js sm tak tip ka če moj nadrejeni reče to je za nardit, če je to deset ur na dan al dvanajst nema veze, ampak pol js ko to nardim js hočem met mir, stran, hočem bit sam.*«

Ljudje velik del svojega življenja preživimo v poklicnih aktivnostih. Poklic posameznika strukturira velik del njegove vsakodnevne realnosti in predstavlja pomemben vir osebne identitete in občutka lastne vrednosti. Pri tem ima nezanemarljivo vlogo tudi samoučinkovitost osebna ne/moč (Fesel-Martinčević, 2004). Kdaj lahko zase rečemo, da smo najmočnejši? Kaj je tisto, kar nam daje največ osebne moči? Je to ljubezen, svoboda, uspeh v karieri ali je to zgolj življenje, proti kateremu se večno borimo? Osebno ne/moč Bandura (1997, cit. po Fesel-Martinčević, 2004) opredeljuje kot prepričanje v posameznikove lastne zmožnosti organiziranja in izvajanja določenih vedenj, ki so potrebna za uspešno spoprijemanje z dano situacijo. Enemu od brezdomcev iz raziskave je vsakodnevni boj za preživetje odvzel veliko notranje moči. Občutek svoje stiske in doživljanje, kako je biti brezdomec opisuje takole: »*Švoh, izgubljeno. Jah, ne moreš razpolagati ... razpolagat z gnarjem, s časom.*« Svojo strategijo preživetja doživlja kot veliko bolečino, ki se je spominja z obupom in nemočjo: »*Vsak dan sm 20 kilometrov prehodu..., pa gobe nabirou, pa srne lovil. Ja, preživu sm.*« Postopoma, ko je spoznanje, da je brezdomec začelo prehajati v njegovo zavest, je situacijo začel doživljati kot usodno življenjsko napako: »*In sm reku fino ne, zdej sm pa tle prstau.*« Dojemanje, da je brezdomec in posledice, ki jih zanj to stanje prinaša, predstavljajo za sogovornika boleč

proces. Ko je ocenil svojo situacijo, se je začel zavedati, da se mora spremeniti: *»Se prau, da se morm zbrcat, čim prej, na tem pa delam.«* Zaveda se slabosti brezdomstva in prednosti procesa spreminjanja, vendar tega učinkovito še ne zmore vpeljati v svoje življenje. Namesto, da bi se odločil za spremembo, o njej zgolj le sanjari. V dani situaciji si je razvil in organiziral sklop določenih vedenj, ki mu služijo kot orodje, da se lažje spoprime z dano situacijo. Svojo samoučinkovitost oz. notranjo moč si krepi z izogibanjem:

- Preko opravičevanja svojega delovanja/nedelovanje z drugimi: *»Odvisn, če ti gdo polena pod noge meče ne, po te tisto spele do konca.«*
- Sanjarjenjem o primerjanju lastnih sposobnosti z drugimi: *»Hm, to je pa že težka.«*
- Odsotnostjo razmišljanja o osebi s podobnimi sposobnostmi: *»Ne razmišljam jst o teh stvaréh.«*
- Doživljanjem izgube partnerke: *»ja, mislm da sm dost občutu. To je bil udarc. Boli ne več, čuti se pa ga.«*

Svojo notranjo moč sogovornik črpa iz preteklih izkušenj, predvsem iz njegovih ekstremističnih doživetij v mladosti. Z veseljem se spominja neke izkušnje: *»28m po zraku letu iz motorjem, 28m največji skok, u globino pa 6m, 7m pa 40 prepad.«* Nič ni lažjega, kot biti ekstremist. Pravi ekstremisti in umetniki pa smo tedaj, kadar znamo in kadar smo sposobni v vsakodnevnem življenju ohranjati ravnotežje.

Radonjič-Miholič (1994) pravi, da vsakdo od nas razvija skozi življenje zase najbolj uspešne oblike premagovanja običajnih stisk. Stiska pa je priložnost, da se človek najprej zateče k znanim načinom vedenja, ki so se mu nekoč že pokazali kot uspešni. Fesel-Martinčević (2004) navaja, da se bo posameznik izogibal situacijam, za katere bo menil, da presegajo njegove zmožnosti oz. bo bolj motiviran za spoprijemanje s situacijami, v katerih se bo čutil kompetentnejši. Bandura (1977, cit. po Fesel-Martinčević, 2004) pomembno izpostavlja vpliv samoučinkovitosti na naslednja vedenja:

- *Izbiro situacij:* posamezniki se običajno izogibajo situacijam, ki jih ocenijo kot preveč zahtevne za svoje strategije spoprijemanja. Nasprotno pa se vključujejo v aktivnosti in jemljejo situacije kot izziv, ko se ocenijo kot sposobne obvladati situacijo (torej v primeru močne samoučinkovitosti), četudi se jim zdi ogrožujoča. Samoučinkovitost eden od sogovornikov izraža tako, da se oklepa le znanih

aktivnosti. Izogiba se situacijam, ki po njegovem mnenju presegajo njegove zmožnosti: *»Stvari, k mi ne grejo od rok, se jih ne lotim ne. Se prau, da bi js neki tazga delu k ne znam pol.«*

- *Izbiro aktivnosti:* moč prepričanja v lastno učinkovitost vpliva na odločitev posameznika o tem, ali se bo z določeno situacijo sploh sprijel ali ne. V primeru šibkega prepričanja o lastni učinkovitosti se posameznik določenih nalog ne bo niti lotil, kljub temu, da ima za to vse potrebne sposobnosti. Eden od sogovornikov takole razmišlja o prepričanju v lastno učinkovitost: *»Ne vem, nism še pršu do tega«*.
- *Trud vložen v aktivnost:* samoučinkovitost vpliva tudi na vztrajanje vedenja. Moč prepričanja določa, koliko truda bo posameznik vložil v neko nalogo kot tudi, kako dolgo se bo z nalogo sprijemal kljub oviram in neugodnim izkušnjam. V nadaljevanju je Bandura trdno prepričan o tem, da ljudje z visoko samoučinkovitostjo preko neprestanega truda izgradijo več spretnosti, medtem ko ljudje z nizko samoučinkovitostjo omejujejo in zavirajo razvoj potrebnih spretnosti.

Samoučinkovitost je v delovni terapiji del procesa spremembe, v katerem ljudem pomagamo tako, da se počutijo močnejše in, da se naučijo delovati z veliko močjo, bodisi v skrbi zase, delu, prostem času ali socializaciji. Delovna terapija gleda na ljudi kot na »aktivne snovi«, ki imajo potencial, da spremenijo svoje življenje (Townsend, 1996).

Življenje na cesti omogoča posamezniku neomejeno svobodo, iz katere težko izstopi. Želja po svobodi je lahko včasih močnejša od želje po spremembi. Sprememba naše prihodnosti pa je odvisna od nas samih. Proces spreminjanja lahko začnemo tedaj, ko smo na spremembo pripravljeni. Če si spremembo želimo, tedaj smo že na poti do uspeha, druga polovica pa je sprememba. Pripravljenost na spremembo Kielhofner (2008) tesno povezuje s posameznikovimi naslednjimi dejavniki: njegovimi okoliščinami in preteklostjo, občutkom samoučinkovitosti, občutkom o lastnih sposobnostih, interesi, vrednotami in voljo. Avtor navaja, da posameznikove okoliščine in njegova preteklost lahko ovirajo njegovo pripravljenost na spremembo. Najprej pravi, da si je treba priznati, kaj se nam je zgodilo v življenju in šele nato lahko začnemo raziskovati korake spremembe. V nadaljevanju Kielhofner (2008) opisuje pomen občutka samoučinkovitosti, ki se nanaša na posameznikov občutek učinkovitosti pri uporabi njegovih zmogljivosti za doseg želenih rezultatov. Občutek učinkovitosti vključuje posameznikovo dožemanje samokontrole in

občutka o tem, kako zelo je posameznik sposoben, da bi dosegel to, kar hoče. Poseben pomen pri odločitvi za spremembo pripisuje posameznikovi volji, ki ima pomemben vpliv na njegovo okupacijsko življenje. Volja zaznamuje, kako ljudje vidijo svet in priložnosti ter izzive, ki jih le ta za njih predstavlja. Volja določa izkušnje delovanja in, kakšen smisel ljudje pripisujejo stvarim, ki jih počnejo in kako njihove življenjske izkušnje vplivajo nanje ter na njihov svet delovanja.

Tudi intervjuvana svojo pripravljenost na spremembo njune prihodnosti močno povezuje z lastno voljo. Eden od njiju svojo prihodnost vidi (kot človek sprememb). Sprijaznil se je s situacijo partnerstva iz preteklosti, ki je ne obžaluje: *»Ka pa vem, sem se sprijaznu, pač je blo tko, pa ka morem.«* V prihodnost stopa z željo po vstopu v »normalno« družbo: *»Ja, ja, to po eni strani, pa tut mogoče«,* z odsotnostjo razmišljanja o velikih ciljih: *»Nimam ne. Ja ne rabim js nič bit milijonar pa ne«,* z opustitvijo želje po lastni družini *»sm se odloču, da za eno družinsko življenje se več ne bi hotu.«* Pri tem se zaveda, da si je lahko sam največji vir opore in moči: *»Men se zdi ka po mojih pojmih, če sam sebi ne pomagaš, ti noben ne bo.«* Drugi sogovornik svojo prihodnost vrednoti negativno z odsotnostjo želje po spremembi (kot človek navad), doživlja jo kot sanjarjenje, preko odsotnosti razmišljanja o prihodnosti: *»K tok nerad govorim, pa tut nerad razmišlam.«* z negativnimi občutki in z upanjem na boljše čase: *»Ne vem aaa. Prihodnost je bl siva, mogoče se bo kakšna barva spremenila. Mogoče bo kej rožnata, pa bo.«* O želji po vstopu v »normalno« družbo razmišlja takole: *»Mam, ja. Jah, še eno stopnico je treba prestop, pa gor splezat, pa začet.«* V bližnji prihodnosti si želi ustvariti družino in s tem osmisliti svoje življenje: *»Ustvarit en krog, tak prijeten. Ljubezen, žena, otroc, če bo Bog dal.«* Največjo borbo in motivacijo mu predstavlja njegovo življenje samo, ki ga opredeljuje kot edini cilj, h kateremu si prizadeva vnaprej: *»Mam postavljena. Še 65 let bom mogu gazt to zemlo. Ciganka mi je rekla sto štir leta.«* Ni pripravljen na spremembo prihodnosti, kar dokazuje z izogibanjem preko zmede motiva za spremembo: *»Volo, zagon. Ne, sm začetek, sej mn to ni, rabm pač kaj rabm? Štart.«* in z odlašanjem konkretnega razmišljanja: *»Mam še tok dolgo življenje, da ne vem, da mam še čas za razmislt.«* Volja ima pomemben vpliv na okupacijsko življenje. Določa, kako ljudje vidijo svet njegove priložnosti ter izzive. Volja usmerja aktivnosti in izbiro okupacije, ki skupaj določajo tisto, kar počnemo. Določa izkušnje delovanja in zaznavanje, kako ljudje vidijo smisel ob tem, kar počnejo (Kielhofner, 2008).

Pripravljenost posameznika na njegovo spremembo je kot priložnost, saj vsaka sprememba pomeni prehod iz znanega v neznano; tega drugega pa se praviloma bojimo. Za večino ljudi sprememba sicer ne pomeni toliko kot strah pred morebitno izgubo, povezano s spremembami. Poglavitni razlog za strah pred spremembo je negotovost, ki jo prinašajo spremembe in z njimi povezan stres. Sprememb se bojimo, ker se ne čutimo »kompetentne« in menimo, da novemu položaju ne bomo kos, da nimamo dovolj energije in sposobnosti za spopadanje z novim. Za doseganje sanj potrebujemo čas in voljo, še največkrat pa predvsem-pogum. Stvari se namreč ne bodo spremenile same od sebe. Krmarjenje skozi življenje je nujno povezano s spremembami, te pa prinašajo stres (Žigon, 2012).

Kljub velikim težavam, večina brezdomcev išče izhode iz brezdomstva na različne načine. Pričakujejo pa pomoč družbe, da bi lažje izšli iz prisilnega obroča revščine. Torej ne gre vedno za pasiven odnos brezdomca do reševanja problema, ampak za pomanjkanje pogojev, ki bi posamezniku omogočili, da se izvije iz objema brezdomstva. Posamezniku se je težko rešiti brezdomstva, če v skupnosti ne obstajajo sistemi, ki bi preprečevali nastanek brezdomstva ter nudili ustrezno pomoč tistim, ki so že brezdomci. Programi, ki nudijo pomoč brezdomcem, bi se morali med seboj bistveno bolj povezovati in dopolnjevati ter izmenjevati izkušnje, da bi brezdomci lahko dobili vsaj tiste nujne usluge za preživetje, ki zagotavljajo človeku varnost in integriteto (Krek, 2010).

6.2 Sprememba okupacijske identitete kot posledice brezdomstva

Na spremembo okupacijske identitete močno vpliva samo doživljanje brezdomstva, ki je povezano s posameznikovo travmatično izkušnjo iz preteklosti. Svojo identiteto začnejo doživljati kot izkrivljeno, ki jo krepijo še z iskanjem nesmisla tako v vsakodnevnih aktivnostih, kot v njihovem življenju samem. Velik vpliv na tovrstno spremembo ima tudi posameznikova zgodovina, borba za preživetje v sedanosti in stigmatizacija v družbi. Del njihove identitete je bil ranjen še predno so postali brezdomci, torej so že prej iskali samega sebe. Situacija brezdomstva pa je proces iskanja samega sebe še poslabšala. Za brezdomce bi lahko rekli, da živijo dvojno življenje (imajo dvojno identiteto), ravno zato, ker so zaradi stigme nemalokrat prisiljeni skrivati svoj pravi »jaz«. Pojem stigma označuje nezaželeno razliko, na podlagi, katere je lahko posameznik »odpisan« iz družbe. Posledice

stigme lahko vgradijo negativne vzorce v posameznikovo samopodobo (Gray and Hahn, 1997).

Večina ljudi še na srečo nikoli ni doživela brezdomstva. Za tiste, ki pa so jo, je to lahko travmatična izkušnja, ki ji je težko ulti. Poškoduje posameznikovo fizično in čustveno dobro počutje. Ena izmed mnogih strategij duševnega preživetja brezdomcev ali obrambnih mehanizmov, katere posameznik v dani situaciji uporablja, so različne odvisnosti, preko katerih poskušajo vsaj za trenutek bodisi omiliti ali zbrisati svojo samoto (beg pa na videz brezizhodno sedanost) ali travmatično sliko iz preteklosti.

Ko govorimo o travmi, mislimo na duševno rano, bolečino, ki je bila povzročena z negativnim stresom in ga je posameznik doživel kot čustveni šok. Duševna travma ima dolgotrajnejše učinke, tako fiziološke kot psihološke. Kakšen bo odziv posameznika, je odvisno od njegove starosti, znanja, sposobnosti spoprijemanja, energetske opremljenosti, podpore okolja. Težko je reči, katera travma je najhujša. Za spoprijemanje s travmo je treba ločiti preteklost od sedanosti in pa razlikovati med tem, kaj je v moči kontrole in kaj ne. Edina kontrola, ki jo lahko pridobimo, je kontrola nad mislimi, nad bolečimi čustvi in lastnimi samo-obrambnimi mehanizmi, ki nas branijo pred njimi. Pomembno je, kako vidimo in doživljamo sebe. Pretekle izkušnje so dokaz za to, da smo v bistvu močni, da si lahko zaupamo in da bomo kos tudi sedanjim ter prihodnjim stresnim situacijam ali travmatičnim izkušnjam (Dernovšek in sod., 2006).

Vsakdo se prej ali slej znajde pred vprašanjem: Kaj je smisel mojega življenja? Ali je samo naključna igra zunanjih sil, ali pa sledi kakemu Cilju, Načrtu, Poslanstvu, Razlogu, Učinku v prihodnosti (Pečjak, 2007)? Poslanstvo in perspektivo, sta sogovornika poiskala v namenskih aktivnostih. To so aktivnosti vsakodnevnega življenja, ki so usmerjene k nekemu cilju in v katerih posameznik vidi smisel in namen (AOTA, 2002). Sogovornika kljub travmam iz preteklosti, v sedanosti vendarle globoko v sebi nosita jedro zdravega optimizma, v katerem vsak na svoj način vidita vir moči (smisel) in perspektivo za rekonstrukcijo njune okupacijske identitete. Usmerjenost k cilju/perspektivi za spremembo rekonstrukcije okupacijske identitete v prihodnosti brezdomca opisujeta preko dveh različnih modelov/poti okrevanja. Prvi sogovornik svojo prihodnost doživlja preko bega, iskanja hitrih rešitev/bližnjic za spremembo: izgovor mu predstavlja razmišljanje o denarju, ki ga vidi kot možnost hitre rešitve svoje situacije: *»Sam eno ti lahko povem, pa ta*

vse reš. *Deset milijonov evrov, pa maš use.*« Denar je zanimiva reč. Če ga nimamo niti za najnujnejše življenje, je hudo. Če se pehamo zanj in pozabljammo na bistvene stvari, je tudi zelo hudo. Če se vse naše življenje vrti samo okrog denarja, se lahko vprašamo, ali je to sploh življenje (Klevišar, 2006). Vir moči v sedanosti sogovornik črpa iz lepih spominov preko interesov iz otroštva: *»Ah, kot otrok, žoga, bicikl, kosivca.*« Zaupanje v medčloveških odnosih je pomemben vir njegove moči: *»Zaupanje, ne.*« Zaupa hitro in nepremišljeno, zato je tudi hitro ranjen. Vir moči je torej kratkotrajen. Ni ga strah ne življenja in ne prihodnosti: *»Nikol me ni strah.*« Zakaj bi se sploh česarkoli bali? Več, ko vemo o svetu, v katerem živimo, bolje se v njem počutimo. Strah, je močno povezan z občutkom že doživetega. Torej, ker sem že enkrat prej to doživel, me tudi drugič ne bo niti najmanj strah, kaj bi se utegnilo zgoditi (Hauck, 1987). Človek je v strahu vselej obrnjen v prihodnost, torej kaj bo in kako bo, čeprav doživlja strah v sedanosti. V strahu človek doživlja sebe kot bitje prihodnosti, zgane se iz globin življenjskega dna (Trstenjak, 1989).

Drugi sogovornik rekonstrukcijo svoje okupacijske identitete v svojem modelu/poti okrevanja v prihodnosti doživlja kot boj in perspektivo. Gradil bo na temeljih okupacij v sedanosti: preko spretnosti, ki jih obvlada: *» Monter ogrevalnih naprav.*« Za opravljanje določenih nalog potrebujemo spretnosti. To so specifične sposobnosti, ki pomembno vplivajo na naš uspeh pri delu. Sposobnosti se izražajo v vedenju, v dosežkih, v storilnosti. Sposobnosti pomenijo v nekem smislu snov, gradivo, »opremo«, s katero oblikujemo svoje dosežke in storitve (Musek, 1977). Včasih zgolj sposobnosti same ne zadoščajo. »Opremo«, ki jo imamo, moramo znati učinkovito uporabiti. V prvi vrsti moramo torej imeti raziskovalni nagon, šele potem lahko na ustvarjalen način uporabimo »opremo«, ki jo imamo. Svoj raziskovalni nagon sogovornik izraža preko pripravljenosti učiti se poskusiti novosti: *»Če pač nekemu sm pršu pomagat, pa če mam enga zraven, ka mi lahk svetuje, pa mi reče, to je tko, pol nardim, pa tut sam se bom trudu, ampak je mogoče bol počas ka bi en naredu, ka je tega, js nardim sam ne ka bi zdej bil jezen, men to ni ka bi se zdej razburjal. Js pač probam, ka bi naredu pa popravu, pa če ne gre enkrat pa probam drugič.*« Veliko perspektivo in pomen sogovornik pripisuje raziskovalnemu duhu: *»Ma to mam jst. Ma js sm zmerom tak, ka me vse zanima. Zmerom nekaj raziskujem pa ...*« Ustvarjalnost/raziskovalni duh je potreben za napredek človeka. Je kot neki duh spremljevalec posameznika, ki mu navdihuje ustvarjalne ideje. Izraz raziskovalni duh izvira iz človekovih nezavednih nagonov in ni človekova sposobnost, temveč ali predvsem osebnostna lastnost, celo lastnost temperamenta. Ustvarjalne ljudi zanima to, kar je novo,

še neznano in neodkrito (Pečjak, 2007). *»Use me zanima, če je neka novega men je to interesantno in js pol to gledam in probam to nardit, če se le da.«* Tako pridemo do aktivnosti, ki nas veselijo: *»Ma delat js znam marsikaj. Meni ni neč tujega. Js lahk tut se lotim zidat al pa, mislim men use, men delo gre, pr men ni to, js sm bol tak iznajdljiv. Znam delat tut s traktorji na polju. Ma praktično vse. Js ka vidim, to probam. Ka mi pa ni všeč, na primer, če eno delo ka sovražim, se ne bom lotu, ker če ne delam ga z veseljem pol tut dobro ne naredim.«* Ljudje sodelujemo v aktivnostih vsakodnevno, vse življenje. Nekatere aktivnosti potrebujemo za preživetje, druge ne. Nekatere izbiramo sami, druge so izbrane z zahtevami in omejitvami družbe (Tylor, 2008). Aktivnosti imajo smisel, pomagajo najti smisel, naredijo smisel, dajejo življenju pomen in namen (Taylor, 2008). Dodajajo motivacijo prihodnosti, preko katere črpamo moč za sodelovanje v svojem okupacijskem življenju, hkrati pa nas »prisilijo in silijo«, da v njih vztrajamo tako dolgo, da s tem dosežemo že terapevtski učinek (Trombly, 1995). Vztrajamo zato, ker smo se v njih prepoznali. Eden od sogovornikov črpa moč za sodelovanje v okupacijskem življenju preko aktivnosti, ki od njega zahtevajo miselno angažiranje: *»Js morem uporabljat glavo. Če nekaj delam, moram tut mislit.«* Ljubezeni do narave: *»Rad grem ribe lovit, pa narava, živali, pa tko mal morje.«* Preko želje po stari službi: *»Služba, če bi blo fajn, če bi bla taka, k je bla učasih, zdej je to vse bl tako raztrešeno.«*

Človek se ves čas ukvarja s svojim socialnim okoljem. Če je to zanj tako pomembno, kot je družina, v to usmerja še več svojih prizadevanj. Ta v njem zapustijo tudi trajno sled. Družina torej ni pomembna le za otroka v njegovem razvojnem obdobju. Svojo družino nosi v sebi vsakdo-ne glede na starost, obdobje zrelosti ali življenjske razmere. V njem ostaja v obliki sporočil, ki jih je dobival o sebi in o svetu tudi v obdobju, ki je že davno minilo. Po teh sporočilih uravnava svoje življenje. Odnosi s tistimi, ki so njegova družina, imajo zanj lahko različen pomen. Tudi, če niso tesni in polni dogajanj, ga po svoje zavezujejo. Vsakdo nese iz svoje družine v samostojno življenje svoj zemljevid. Tudi, ko že misli, da je daleč od družine, s katero je bil povezan, nenadoma začuti njene vrvice, ki uravnavajo njegove kretnje (Tomori, 1994). *»Mam stike. S sinom, no tut vem kej je žena, ampak nočem z njo met pa če bi hotel, bi lahko. Ja, tudi z sestrami mam stike pa tko mislim.«*

Delovni terapevti pomagajo ljudem spremeniti njihova življenja s spodbujanjem njihovih

talentov in še neodkritih sposobnosti, ki posamezniku omogočajo »storiti in biti«, del posameznikovega procesa »postati« (Wilcock, 1999).

6.3 Doživljanje in pomen doma

Biti brez strehe nad glavo je grozno in ponižujoče. Če si predstavljamo sebe kot sedem let starega otroka; pridemo domov in se znajdemo pred zaklenjenimi domačimi vrati. Ne vemo, kje so naši starši. Vse kar premoremo so le naša oblačila in nahrbtnik. Trkamo na sosedova vrata ali na vrata tujca, ki nas ne sprejme. Kako bi se počutili? Kam bi šli? Kaj bi naredili? Nekateri brezdomci so dejansko zapustili njihovi starši v mladosti, drugi so kot mladi najstniki pobegnili od doma zaradi spolne ali fizične zlorabe. Sogovornika o domu v preteklosti razmišljata kot o izključitvi iz družinskih odnosov, zaradi česar sta se znotraj doma počutila osamljena. Eden od sogovornikov se doma v preteklosti spominja le kot kraja za spanje in garanje: *»Ah, domu sm hodu spat, delat.«* Drugemu narava dela, ki ga je opravljal, ni dopuščala da bi bil več z svojim virom moči (družino), kar opisuje z odtujenostjo v odnosih: *»Ma sm bil praktično skoz delal po terenu, js sm bil zelo malo doma, js sm bil skoz odsoten, js sm redko hodu domov.«*

So družine, v katerih se veliko govori, in take, ki so skopih besed. V nekaterih družinah govorijo le o pomembnih stvareh, v drugih se prav tem izogibajo. Vsaka družina si določene stvari sporoča z molkom. So glasne in so tihe družine. So take, kjer govorijo vsi, in take, kjer za vse govori eden. Nekaterim v družini je dovoljeno izreči vse, drugi nima pravice do svojega glasu. V nekaterih družinah se znajo poslušati, v nekaterih drug drugega niti ne slišijo. Medsebojna sporočila so v mnogih družinah jasna, razumljiva in neposredna, v drugih prikrita, delna in posredna. V vsaki družini ni dovoljeno izražati vseh čustev. Veliko ljudi ima določeno predstavo o idealni družini. Nihče idealne družine še ni zares videl ali celo živel v njej. (Tomori, 1994). Eden izmed sogovornikov svoji družini ni mogel zagotoviti stvari tako kot bi si želela, za kar se počuti krivega. Krivdo čuti zaradi pomanjkanja časa za družino v preteklosti: *»Mislim to ti je to, če si premal doma tut ni vrede ne. Te ne more žena sprejemati kot moža, niti otrok kot očeta ne«. Finančno ji ni neč manjkalo, manjkal sem jst.«* Dom kot družina lahko prispeva k ustvarjanju brezdomstva (Mallett, 2004).

Potovanje predstavlja eno temeljnih značilnosti človeške eksistence. Gibanje po določenih poteh je lahko, medtem ko je gibanje po drugih poteh težko ali celo nemogoče (Kovačev, 2006). Ljudje uporabljajo različne tehnike potovanja. Cilj, pomen in stil potovanja izvirata iz njihovega življenjskega sloga, iz njihovega družbenega in kulturnega konteksta ter iz njegovega fizičnega okolja (Merleau-Ponty, 1964, cit. po Kovačev, 2006). Za brezdomstvo lahko rečemo, da je ena od tehnik potovanja, ki za sabo nosi popolno odsotnost občutka doma, prostora in pripadnosti (Moore, 2007). Podobno o občutku doma in njegovi pripadnosti razmišlja tudi eden od brezdomcev. Svojemu domu v preteklosti ni nikoli čustveno zares pripadal, zato ga v sedanosti definira z negativnim pomenom in odsotnostjo predstave: »*Nepoznano.*« Kljub temu, da smo brez strehe nad glavo, se lahko vseeno spominjamo, ali želimo domov. Drugi sogovornik razmišlja o pomenu doma na drugačen način. Beseda dom ga spominja na zavetje in zaščito: »*Dom, dom je za vsakega dom. Sej, če nemaš doma, kam boš. Če maš dom, lahk greš domov.*« Pravi dom zanj predstavlja njegov rojstni kraj: »*Js sm se zmeraj rad vračal vsaj enkrat na mesec domov, tam kjer sem rojen, to je za mene dom.*« Svoj dom si sogovornik želi imeti kot prostor umika in zasebnosti: »*Za mene, na primer, tko eno podnajemniško stanovanje, za mene to ni dom. Za mene je dom, če bi js ka je to last moja, pa ka je to mal narave, pa kaj sm lah tle. V bloku men živet je katastrofa. To je vse preblizu, polno ljudi.*« Svojo idealno vizijo doma v prihodnosti vidi kot umik in pobeg iz sveta in od ljudi, v samoto. S tem bi zadovoljil potrebo po »imeti mir«, ki mu predstavlja pomembno vrednoto in tako našel svoj raj. Wright (1993, cit. po Mallett, 2004) navaja, da je dom lahko zasebni raj, varen in obnovitveni prostor za človeka.

Človekovo bivališče (dom) je že od nekdaj imelo simbolni naboj. Dom pomirja, ščiti in daje občutek varnosti. Kako velika je pomirjevalna moč doma, spoznamo takrat, ko nas doletijo težke preizkušnje. Ko se po spomine vrnemo v svojo rojstno hišo, odkrijemo nove resnice o sebi (Pessers, 1999). Dom je nedotakljiv del nas, neločljiv del naše človeške identitete (Tucker, 1994, cit. po Mallett, 2004). Dom predstavlja najbolj osnovno potrebo posameznika, ki ima v praksi delovne terapije intimen pomen (Rowles, 2003). Večina potovanj vključuje križišča, kjer se morajo popotniki odločiti, kako bodo nadaljevali svojo pot (Kovačev, 2006). Brezdomca sta svojo dimenzijo namenskosti in svoj »biti doma« našla v Dnevnem centru za brezdomce. To je prostor, ki jima ponuja celostno pomoč pri njunem vključevanju v družbo. Vsak dan jima nudi topel obrok, nova in rabljena oblačila, možnost tuširanja in pranja svojih oblačil. Pomaga jima pri reševanju socialnih in

zdravstvenih težav, pri iskanju zaposlitve in stanovanja, pri urejanju pravnih zadev, delovni rehabilitaciji, delavnicah in druženju. Tam se počutita doma, vendar gotovo ne zaradi pohištva. Tako se počutita zaradi atmosfere. Toplo atmosfero, pomen odnosov, sprejetost in pripadnost je začutil tudi eden od sogovornikov. Zato mu Dnevni center pomeni dom: *»Ja, zdaj trenutno je, ne.«* Doživlja ga tudi kot kraj za spanje: *«Jah, tukej grem lahko spat.»* Drugemu sogovorniku Dnevni center pomeni prostor za socialno interakcijo: *»Pač ka js m bil brezposeln, dela pa nisem mel in pol sem tle hodu z njimi tko pršu u družbo.«* Socialna interakcija je z vidika kakovosti življenja in razvijanja socialnih spretnosti zelo pomembna v kontekstu okolja brezdomca, kjer predstavlja občutek osamljenosti pogost problem.

Počutje v prostoru je dinamičen fenomen. Skozi življenje se selimo od lokacije do lokacije, neprestano oblikujemo in obnavljamo prostor kot komponento posameznikove identitete. *»V resnici biti v prostoru pomeni biti doma«*. Dom je ozemlje - posest in last, ki je lahko neprijetna obramba. Dom je prostor zanesljivosti in varnosti. Pogosto je dom prostorska opora v našem življenju. Ta prostor opore lahko postane jedro našega obstoja/bivanja in zavetišče, ki nas sprejme v svoj objem, v katerem si upamo naprej kljub sovražnemu svetu, ki nas obdaja od zunaj (Rowles, 2003).

V sklopu Dnevnega centra poteka tudi drugi del delovne rehabilitacije, in sicer izven Ljubljane na Mirenskem Gradu, kjer skupina brezdomcev pomaga pri delih na vrtu, urejanju okolice in drugih opravilih. Gre za preprosta dela, ki jih zmore vsak. Ob tem pa morajo brezdomci upoštevati tudi določena pravila in se držati določenih omejitev, ki so lahko za marsikoga težak podvig na poti do ponovne vzpostavitve delovnih navad, rutin, ipd. Ta organizirani svet smisla na Mirenskem Gradu je kot veliko možnost začutil tudi eden od brezdomcev, ki jo opisuje takole: *»Na Gradu js mam možnosti velke.«* Hkrati pa v tej ponujeni možnosti čuti omejenost in pomanjkanje prostega časa: *»Ja, odvisno je od cajta ne. Ah, jst mam čas zase, sam moreš to vse tam, zdej ne smeš ti, kam si šou, zakva nisi tle pa.«* Prosti čas ima posebno vlogo pri oblikovanju identitete. Posamezniku lahko pomeni sprostitev, relaksacijo, obnovo sebe, samoaktualizacijo, notranje bogatenje, samoizražanje, krepitev samopodobe, pobeg iz dolgčasa ali stresa (Taylor, 2008).

Dnevni center za brezdomce ima pomembno vlogo pri socializaciji brezdomcev. Končni cilj ni zagotoviti streho nad glavo, ampak pomagati, da bi se ti ljudje vrnili/vključili nazaj v

družbo. Možnost, da razvijejo občutek lastne vrednosti in samospoštovanja. Sogovornika Dnevni center potrebujeta tudi za doseganje ravnovesja med potrebo ostati in potrebo oditi: *»To je sam aaa, se prau tista umesna postaja, veš. Odločt se morš sam, pomoč je, ti greš pa lahko gor al pa dol. Ena taka postaja, k si lahko odpočiješ, mau razmislš pa to.«*

Z vsakim svojim gibom smo torej pripadniki svoje preteklosti. Z vsakim gibom previdno izbiramo elemente svoje preteklosti in jih pomešamo z novimi izkušnjami, ki vplivajo na novo okolje, kjer si kreiramo življenje ter smisel bivanja v prostoru. Že zgolj prisotnost v prostoru lahko priključuje spomine, vstajenje zavesti ključnih dogodkov našega življenja in naših notranjih čustev (Rowles, 2003).

7 SKLEP IN UGOTOVITVE

Življenje je proces, mi smo proces. Vse kar se zgodi v našem življenju pomembno vpliva na našo prihodnost. Ko opazujem brezdomce, imam vtis, da se vse, kar prihaja v iztegnjeno dlan, spreminja v dobro, v pravi biser. Ničesar ne izsiljuje, na nikogar se ne jezi, ne zmerja, če mu nič ne dajo, protestira proti bogatim. Vendar je v tej držbi sprejemanja, v svojem siromaštvu, ko ničesar nima, neizmerno bogat. V njem začutiš dostojanstvo, ki ga zaman iščeš pri bogatašu. Brezdomec sprejema življenje, ki je neponovljivo. Prav nobenega trenutka ne more obdržati v roki. S svojo držo, s svojim sprejemanjem življenja je dar za tiste, ki se ustavljajo ob njem (Klevišar, 2006). Diplomsko delo obravnava pogled na brezdomstvo z vidika delovne terapije, natančneje se osredotoča na dva uporabnika iz Dnevnega centra za brezdomce. Vsak od njiju je poseben človek z različnimi življenjskimi okoliščinami in izkušnjami brezdomstva.

V empiričnem delu diplomskega dela smo s kvalitativno metodologijo na podlagi poglobljenega intervjuja želeli raziskali določene vidike posameznikovega življenja, povezanega z doživljanjem izkušnje brezdomstva in pomenom doma. V analizi smo bili osredotočeni na to, kako brezdomca gradita svojo identiteto in dvigujeta kvaliteto življenja. Odgovori intervjuvanih so bili precej različni. Kot slabost kvalitativne raziskave v diplomski nalogi bi lahko izpostavili majhno število intervjuvanih brezdomcev, saj mnogi o svojih izkušnjah/doživljanju nezaceljenih ran težko spregovorijo.

Brezdomstvo je življenjska sprememba, ki se lahko zgodi komurkoli in kadarkoli ter nam pri tem lahko popolnoma spremeni naše življenje. Diplomsko delo predstavlja model izkušnje brezdomstva. Znotraj modela je oblikovana teorija.

Pri izkušnji brezdomstva lahko pride do sprememb v odnosu do konstrukcije preteklosti, vrednotenja sedanosti in oblikovanja načrtov za prihodnost. Vzrok za doživljanje izkušnje brezdomstva je lahko v posameznikovi okupacijski identiteti v procesu iskanja samega sebe pred stanjem brezdomstva. Vsaka izkušnja brezdomstva ne pomeni enakega preživljanja in predelovanja svoje usode. V situaciji brezdomstva posameznik preoblikuje in prilagodi svoje življenje, doživljanje socialnega okolja, vrednote in potrebe. Življenje postane boj, ki mu vzame veliko notranje moči. Ta nova izkušnja poruši voljo, vrednote,

moč, smisel tako v življenju, kot v vsakodnevnih aktivnostih. Izbirati, odločati, graditi in verjeti je treba znova in na novo. Možni sta dve poti/odločitvi za dosego spremembe: beg (iskanje hitrih rešitev/bližnjic za spremembo) ali boj (perspektiva). Na proces spremembe okupacijske identitete kot posledice brezdomstva vplivajo trije pomembni dejavniki: dejavniki osebe, dejavniki okolja, dejavniki aktivnosti/okupacije. Ugotavljamo, da so ti dejavniki podobni dejavnikom, ki jih poudarja teoretični model Person Environment Occupation Model – PEOP.

Diplomsko delo ugotavlja, kako se z izkušnjo brezdomstva spremeni pogled na pomen in doživljanje doma in dnevnega centra v sedanosti. Sogovornika dom v preteklosti doživljata kot čustveno praznino in trpljenje, zaradi česar sta se znotraj doma počutila sama in bila prisiljena bežati drugam, kar doživljata zelo negativno. Diplomsko delo opisuje pomen Dnevnega centra, kakor ga doživljata in sta ga opisala brezdomca sama. Brezdomca se v Dnevnom centru spet psihofizično okrepita, dvigne se jima kvaliteta življenja in začne proces gradnje identitete. Tam, kjer sta prej videla praznino in izgube, vidita sedaj odprte možnosti.

Prihodnost je za brezdomce nejasna, negotova in obremenjujoča. Tudi sogovornika veliko razmišljata o svoji prihodnosti, ki se je ne bojita. V njo stopata s pogumom in odprtostjo do življenja.

Delo z brezdomci je koristno, tako za njih, kot za družbo v celoti. Le z ustreznim pristopom do brezdomstva lahko pomagamo brezdomcem in zmanjšamo stroške, ki jih ima družba zaradi brezdomstva, vse z namenom rehabilitacije, da bi brezdomcu pomagali, da bi čim prej lahko zaživel v lastnem domu in dobil zaposlitev, ki mu bo omogočila novo življenje ter preprečila vrnitev na cesto (Krek, 2010).

Pri populaciji brezdomcev lahko pride do različnih težav v vsakodnevnem delovanju in vključevanju v družbo, pri reševanju katerih lahko pomaga tudi delovni terapevt, saj razume in zmora s svojim nevsiljivim načinom z brezdomci vzpostaviti profesionalen odnos. Predvsem pa je pomembno njegovo znanje in sposobnost, da pomaga in da zna z njimi vzpostaviti stik in jih motivirati za spremembo njihovega življenjskega stila in okolja ter, da jim da možnost za te spremembe.

8 LITERATURA

Amnesty International Slovenije (2012). Splošna deklaracija človekovih pravic.
<http://arhiv.amnesty.si/sl/ocp/pod-delov/60letSDCP/deklaracija/besedilo-deklaracije>
<28. 8. 2012>

AOTA–American Occupational Therapy Association (2002). Occupational Therapy Practice Framework: Domain and process, Am J Occup Ther 56: 609–39.

Bole-Hribovšek V (2010). Ljubo doma, kdor ga ima. Karma plus.
<http://www.karmaplus.net/content/view/230/2/>. < 15.6. 2012>

Bruce M A, Borg B (1993). Model of Human Occupation. VI: Psychosocial Occupational Therapy frames of reference for intervention. Second edition. Slack Incorporated. 155–61.

Cencič M (2002). Pisanje in predstavljanje rezultatov raziskovalnega dela. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 58–60.

Christiansen CH (1999). Defining Lives: Occupation as Identity: An Essay on Competence, Coherence, and the Creation of Meaning. Am J Occup Ther 53 (6): 547–56.

Čeferin P (1999). Izgubljena svetost doma. Emzin IX (3–4): 108.

Dernovšek M, Tavčar R, Orel D, Gorše-Muhič M, Pečenik S (2006). Prepoznavanje in premagovanje stresa in travme.
<http://www.sinapsa.org/tm/media/priponke/a63Prepoznavanje%20in%20premagovanje%20ostresa%20in%20travme.pdf>. <20. 8. 2012>

Dekleva B, Razpotnik Š (2005). Kralji ulice. Predhodno poročilo o poteku akcijske raziskave. Socialna pedagogika 9(3): 267.

Dekleva B, Razpotnik Š (2006). Problematika brezdomstva v Ljubljani. Ljubljana: Združenje za socialno pedagogiko, 5, 288.

Dekleva B, Razpotnik Š, Vižintin Š (2006). Kdo so ljubljanski brezdomci in kako so to postali. *Kralji ulice* (9): 14

Dekleva B, Razpotnik Š (2007). Na cesti–brezdomci o sebi in drugi o njih. Pedagoška fakulteta. Ljubljana, 7–22.

Dekleva B, Filipovič-Hrast M, Nagode M, Razpotnik Š (2010). Ocena obsega odkritega in skritega brezdomstva v Sloveniji. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Zaključno poročilo študije. Ljubljana, 5–51.

Dekleva B, Razpotnik Š (2009). Brezdomstvo, zdravje in dostopnost zdravstvenih storitev. Ministrstvo za zdravje. Ljubljana, 12.

Dragoš S (1993). Vprašanje klošarjev. *Socialno delo*. 32 (5–6): 153–61.

Društvo prostovoljcev VZD (2010). Dnevni center za brezdomce (interno gradivo).

Fesel-Martinčević M (2004). Samoučinkovitost v kontekstu organizacijske psihologije. *Psih obz* 13 (3): 77–105.

FEANTSA (2008). The European Federation of National Organisations Working with the Homeless <http://www.feantsa.org/code/en/theme.asp?ID=6>. <23. 8. 2012>

Grandisson M, Mitchell–Carvalho M, Tang V, Korner–Bitensky N. (2009). Occupational therapists perceptions of their role with people who are homeless. *Br J Occup Ther* 72 (11): 491–8.

Gray D, Hahn H (1997). *Achieving Occupational Goals The Social Effects of Stigma*. 16: Occupational Therapy Enabling Function and Well-Being (second edition). Slack incorporated, 394–6.

Hauck P (1987). *Zakaj bi se bal*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 45–6.

Hoyer in sod. (2007). Navodila za pripravo seminarske naloge in diplomskega dela. Ljubljana: Visoka šola za zdravstvo.

Kielhofner G (2002). Model Of Human Occupation-Theory and Application (third edition). Lippincot Williams&Wilkins, 119–21.

Kielhofner G (2008). Model Of Human Occupation-Theory and Application (fourth edition). Lippincot Williams & Wilkins, 1–6, 11–22, 85–8, 101–9, 116, 126–9, 32–47

Klevišar M (2006). Čisto vsakdanje stvari. Ljubljana: Založba Družina, 154,191.

Kosec B (2008). Življenjski slog–brezdomec. Brezplačni bilten Varuha človekovih pravic Republike Slovenije (12): 16.

Kos B (2009). Bližnjice v življenju ne obstajajo.

<http://www.blazkos.com/bliznjice-v-zivljenju-ne-obstajajo.php>. <22. 8. 2012>

Kovačev AN, Zaletel M (2006). Identiteta starostnikov in njene značilnosti. Zbornik predavanj. Posvetovanje Celostna obravnava starostnikov, Ljubljana, 24. november 2006. Ljubljana: Visoka šola za zdravstvo, 110.

Kovačev AN (2006). Oblikovanje prostora in njegova simbolika. Ljubljana: Educy, 20–3, 26–8.

Kovačev AN (1997). Individualna in kolektivna identiteta. Ljubljana: Visoka šola za zdravstvo, 158–9.

Krek M (2010). Ko si na dnu. Zavod za zdravstveno zavarovanje Koper. Oddelek za javno zdravje, 7, 16, 21, 25–9, 71, 126–8, 111–4, 161.

Kumar D (1999). Essentials of Marketing Research. New York: John Willey & Sons, 197.

Marušič V (2006). Delovno terapevtski vidik odnosa človek-okolje. V: Delovna terapija in okolje. 3. kongres delovnih terapevtov Slovenije, Radenci, 8–10 junij 2006. Ljubljana: Zbornica delovnih terapevtov Slovenije–strokovno združenje, 9–11.

Mallett S (2004). Understanding home: a critical review of the literature.

<http://hevro.haifa.ac.il/~soc/lecturers/n.bird/files/511315305364.pdf>. <23. 8. 2012>

- Mesec B (1998). Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo, 19–31, 109.
- Moore J (2007). Polarity or integration? Towards a fuller understanding of Home and Homelessness. *J Archit Plan Res* 24 (2): 143–52
- Musek J, Pečjak V (1997). Psihologija. Ljubljana: Educy, 238–40.
- Musek J, Pečjak V (2001). Psihologija. Ljubljana: Educy, 187–271.
- Musek J (1993). Osebnost in vrednote. Ljubljana: Educy, 9-12, 71-3.
- Musek J (1977). Psihologija osebnosti. Ljubljana: Dopisna delavska univerza Univerzam, 6–8, 160–63.
- Pajk M. (1999). Domovina, domovanje, dom. *Emzin IX* (3–4): 89.
- Pečjak V (2007). Psihologija staranja. Bled: samozaložba, 127–33, 236.
- Pessers D (1999). Hiša prihodnosti simbolika preteklosti. *Emzin IX*, (3–4): 75–6.
- Radonjič–Miholič V (1994). Invalidnost kot vzrok stiske. 13: Pomoč človeku v stiski. 1. izd. Ljubljana: Planaprint, 86–92.
- Rogač F (2006). Ključ brezdomca. Ljubljana: samozaložba, 115.
- Rowles G (2003). The meaning of Place as a component of self. *Occupational Therapy* (tenth edition). Lippincot Williams&Wilkins, 111–19.
- Sagadin J (1995). Standardizirani intervju. *Sodobna pedagogika* 46 (3/4): 101.
- Taylor JA (2008). The construction of identities through narratives of occupations. Institute of Health and Social Care Research.
http://usir.salford.ac.uk/1946/1/Whole_thesis_Final_version.pdf. <22. 7. 2012>
- Trstenjak A (1989). Biti človek. Ljubljana: Cankarjeva založba, 3–8.
- Tomori M (1994). Knjiga o družini. Ljubljana: Založba Ewo, 5, 11,13, 47, 56–8, 86–7, 150–4.

Townsend E (1996). Enabling empowerment: using simulations versus real occupations. *Can J Occup Ther* 63 (3): 114–7.

Trombly CA (1995). Occupation: purposefulness and meaningfulness as therapeutic mechanisms. *Am J Occup Ther* 49 (10): 960–72.

Ule M (2003). Identiteta psihologije, identiteta in psihologija. *Psih obz* 12 (3). Društvo psihologov Slovenije, 74–6.

Vogrinc J (2008). Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 48, 61–6, 75, 100.

Žakelj P (2011). Srečanje za starše-2. Interno gradivo
<http://www.mirenski-grad.si/srecanje-za-starse-2>. < 22.7. 2012 >

Žigon N (2012). Premagajte strah pred spremembami.
<http://www.viva.si/Psihologija-in-odnosi/3136/Premagajte-strah-pred-spremembami>.
<11.6.212 >

Wilcock AA (1999). Reflections on doing, being and becoming. *Am J Occup Ther* 46: 1–11.

9 PRILOGE

9.1 Izjava o avtorstvu

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisani/-a Marjetka Povšnar

diplomant/-ka študijskega programa študijskega programa Delovna terapija

z vpisno številko 11080043

rojena 24. 7. 1985

sem avtor/-ica diplomskega dela z naslovom _____

Zgodbe z ulice – izkušnje brezdomstva

ki je nastalo ob pomoči mentorja/mentorice mag. Cecilija Lebar, univ.dipl.org., viš.del. ter, viš. pred.

Izjavljam, da sem diplomsko delo napisal/a samostojno, s korektnim navajanjem literature in ob pomoči mentorja/-rice, ter upoštevanju Navodil za pisanje seminarskih nalog in diplomskih del

Zavedam se, da je plagiatorstvo v kakršnikoli obliki kršitev avtorskih pravic (veljavni zakon o avtorstvu in sorodnih pravicah) in poznam posledice, ki jih dokazano plagiatorstvo pomeni za moje diplomsko delo in moj status.

V Ljubljani, dne _____

Podpis avtorja/avtorice

9.2 Vabilo in pisna privolitev za sodelovanje v raziskavi

Sem Marjetka Povšnar, študentka Zdravstvene fakultete v Ljubljani – smer Delovna terapija. Pripravljam diplomsko delo na temo izkušnje brezdomstva. V diplomskem delu želim raziskati:

- vaše izkušnje brezdomstva,
- kaj vam pomeni dom in kako si ga predstavljate.

V namen pridobivanja informacij bom z vami izvedla intervju, ki bo trajal 30 – 45 minut. Intervju bo posnet in zapisan. Informacije, ki jih boste dali bodo strogo zaupne in posnetki zaupno shranjeni, anonimnost je zagotovljena. Vsi pridobljeni podatki bodo uporabljeni zgolj v namen pisanja mojega diplomskega dela.

Vaše sodelovanje je popolnoma prostovoljno. Iz raziskave lahko na vašo željo kadarkoli izstopite. Če pa ste pripravljeni sodelovati, vas prosim, da podpišete spodaj navedeno izjavo.

Potrjujem, da sem prebral/a in razumel/a zgoraj navedene informacije. Moje sodelovanje je prostovoljno, vse informacije, ki jih bom dal/a bodo strogo zaupne in uporabljene zgolj v namen te raziskave in pisanje diplomskega dela.

Želim sodelovati pri zgoraj navedeni raziskavi.

Ime in priimek udeleženca:

Datum:

Podpis:

9.3 Vodilna vprašanja za intervju

- 1 Za začetek bi vas prosila, če se mi na kratko predstavite (poveste ime, starost, od kod prihajate, narodnost).
- 2 Kako dolgo ste že brezdomec?
- 3 Kakšen občutek je biti brezdomec? Kako ste se počutili ko ste pristali na ulici? Kako so na to reagirali vaši bližnji?
- 4 Kakšne so lahko prednosti, da ste brez strehe nad glavo?
- 5 Ko vidite druge brezdomce na ulici, kaj si mislite o njih?
- 6 Naštete pet stvari v vašem življenju, ki vam največ pomenijo. V katerih od naštetih se prepoznate? Kako zelo pomembne so te v katerih se prepoznate za vas? Ali vplivajo na to, kaj ste v življenju počeli in počnete?
- 7 Če bi imeli priložnost nekaj spremeniti v današnjem svetu, kaj bi to bilo? Kakšen je vaš odnos do soljudi (zmožnost sodelovanja, pomoč drugim, goljufanje ipd.) in kaj vam je v odnosu najbolj pomembno?
- 8 Kaj si želite v življenju?
- 9 Kakšni so vaši cilji v življenju? Kdo vam lahko pomaga pri doseganju teh ciljev?
- 10 Kje se vidite čez pet let (moja prihodnost). Že kaj delate na tem? Kaj potrebujete, da se pomaknete od prvega koraka nekoliko bližje k tistemu, kjer se vidite čez pet let?
- 11 Kaj ste po poklicu? Kaj je še je tisto kar znate delati in delate zelo dobro? Kaj vam gre manj dobro od rok? Kako se počutite ob tem, ko vam gre nekaj slabše od rok. Kaj vas ob tem najbolj prizadene? Ali lahko poveste primer?
- 12 Kako razmišljate o sebi in o svojih sposobnostih? Poznate osebo s podobnimi sposobnostmi, kot jih imate vi? Kaj menite vi o tej osebi? Kaj meni ona o vas?

Kako se pa vam zdi ob tem, da znate to in to? Ali mislite, da imate kako sposobnost, ki je še niste izkoristili? Kaj je vaš največji dosežek?

13 Kakšne izkušnje imate s postavljanjem ciljev? Ali vam to gre?

14 Kaj je tista stvar, ki jo počnete z veseljem in ob tem zraven še uživata? Kako intenzivno in pogosto to stvar počnete? Če se vrneva nazaj, za katero od naštetih stvari namenite največ časa in preprosto ne morete brez nje?

15 Ali imate v življenju kakšno rutino in kaj vam to pomeni? Ali mi lahko opišete svoj tipičen dan? Kdaj se zbudite? Kaj naredite potem ko vstanete? Kaj se zgodi, če vam je to onemogočeno?

16 Primer vloge: Kako je biti (oče/mati)? Ste se/se čutite sposobnega za to nalogo? Kako so vas dojemali otroci in žena? Kako je to vplivalo na vas? Ste z njimi ohranili stike?

17 Kaj vam okolica nudi? Ali vam okolica postavlja kakšne ovire?

Kako trenutno gledate na svojo prihodnost? Ali si delate načrte za prihodnost? Imate željo, da ponovno vstopite v »normalno« družbo?

18 Na kaj pomislite, ko slišite besedo dom? Kaj vam pomeni dom? Je bilo to vedno tako? Ali bi lahko rekli, da je za vas Dnevni center dom? Zakaj?

19 Česa vas je sedaj najbolj strah in zakaj?